

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

Кваліфікаційна робота на тему:
«Дзеркало як портал у невідоме в мантичних техніках Сходу та Заходу»

Виконала:
студентка ФГН-4
спеціальності 034 Культурологія
Молчанова Дар'я Владиславівна

Науковий керівник:
Доцент
Король Денис Олександрович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СЕМАНТИКА ДЗЕРКАЛА	7
1.1. Дзеркало в традиційних уявленнях Далекого Сходу	7
1.2. Дзеркало в уявленнях індо-іранських народів та слов'ян	13
1.3. Символізм дзеркала у країнах Європи.....	16
1.4. Феномен Задзеркалля.....	19
РОЗДІЛ 2. МАНТИЧНІ ПРАКТИКИ.....	25
2.1. Дзеркальна мантика у слов'ян та монголів	25
2.2. Дзеркало як алхімічний інструмент	32
2.3. Ворожіння з водою.....	36
РОЗДІЛ 3. СУЧАНИЙ ДЗЕРКАЛЬНИЙ ФОЛЬКЛОР	41
ПІДСУМКИ.....	54
ВИСНОВКИ	56
БІБЛІОГРАФІЯ	58
Електронні ресурси	62

ВСТУП

Актуальність. Протягом історії ставлення людини до речей змінювалося, їх статус переосмислювався, проте навіть зі зміною уявлень та вірувань багато з них продовжували займати не лише своє безпосередньо практичне місце у житті людини, а й несли у собі віру людства у потойбічне, у магію та займали важливе місце у релігійних уявленнях.

Дзеркало завжди було тим предметом, який, незважаючи на своє звичне повсякденне значення, завжди наділялося людьми певними магічними властивостями. Феномен дзеркальності завжди привертав до себе багато уваги як серед дослідників, так і серед звичайних людей. Відображення у дзеркалі породило у розумі людей таке місце як «Задзеркалля» – інший потойбічний світ, невідома територія, яка одночасно здавалася і зовсім схожою на людський вимір, і безмежно чужою, навіть ворожою. Протягом історії людина завжди пізнавала себе саме через своє відображення у дзеркалі або воді, тому не дивно, що з'явилися і дуже сильно укорінилися уявлення про дзеркало як вмістилище людської душі. Подібна віра у те, що десь там, по ту сторону дзеркала, існує світ, який не тільки повторює собою людський, існує паралельно до нього, а й здатен вмістити або ж навіть забрати у себе частину (або цілком) людської душі створив одне з основних значень, яке завжди надавалося дзеркалу – значення portalу, перехідної площини, яка розділяла світи і давала людині можливість доторкнутися до невідомого.

Саме тому людина часто використовувала цю властивість дзеркала у ритуалах та релігійних обрядах, намагалася побачити та вплинути на власну долю, увійшовши в контакт з потойбічними або божественними силами. Те, як саме людина намагалася використовувати дзеркало як портал, які мантичні техніки вона створювала, щоб досягти своєї мети, і які саме вірування були з цим пов'язані може у повній мірі розкрити не тільки міто-релігійний аспект життя людей, а й показати,

як бажання до само- та світопізнання вплинули на розвиток магічної думки та обрядовості і чи залишається цей аспект актуальним навіть сьогодні.

Ступінь наукової розробки питання. Об'єктом дослідження археологічної науки є металеві дзеркала, техніка і еволюція їх виробництва. Найбільш повно вивчені бронзові дзеркала знайдені на територіях Далекого Сходу (Є. І. Лубо-Лесниченко, Г. Г. Стратонович, Е. В. Шавкунов), Середземномор'я (З. А. Блімовіч, Л. Конгдон), Середньої Азії (Е. Маккей, В. І. Саріаніді, К. Ф. Смирнов, А. М. Хазанов). Велика кількість знахідок бронзових дзеркал у похованнях багатьох народів сприяли інтересу до питання їх функціонального та релігійного призначення. Такі дослідники як Б. А. Литвинський, А. М. Хазанов та Е. В. Шавкунова присвятили свої дослідження темі сакральної семантики дзеркал і їх ролі в ритуалах традиційних народів. Окремі аспекти символіки дзеркала і її відображення в мітології і фольклорі народів світу розглянуті в роботах А. Н. Афанасьєва, А. Ф. Лосєва, М. І. Нікітіної.

Ідея дзеркального відображення і метафора дзеркала в історико-філософському дискурсі представлені в дослідженнях Б. Л. Борухова, А. Ф. Лосєва, О. А. Чулкова. Семіотичні можливості дзеркала у своїх роботах розглядають Ю. М. Лотман і У. Еко.

Багато науковців приділяють увагу аспекту самоідентифікації, пов'язаному з феноменом дзеркальності, і феномену Задзеркалля. Подібні дослідження можна побачити у Ж. Лакана, Г. Б. Капуто, М. Дерома та Г. Сонессона.

Оскільки вода розділяє з дзеркалом функцію порталу між світами доречними до теми є дослідження, пов'язані з гідромантичними практиками. Цієї теми торкнулися В. А. Гончарук, С. Кладнікова, Н. А. Кринична та В. П. Миронова.

Велика кількість досліджень присвячена або окремо семантичним особливостям дзеркала, або загалом мантичним практикам. Існує досить мало

досліджень, спеціалізованих саме на феномені катоптромації і тому, як через нього розкривалися мітологічне, релігійне та навіть повсякденне значення дзеркал. Це можна пояснити тим, що дзеркальні мантичні практики вважаються одними з найгірше збережених, тому досить складно присвятити цьому аспекту комплексі дослідження.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження роботи є дзеркало у контексті культури. Таким чином предметом дослідження є використання дзеркал у мантичних практиках як давніх часів, так і сучасності.

Мета і завдання. Метою дослідження є вивчення значення дзеркала як порталу між світами через дослідження мантичних практик з його використанням й аналіз актуальності цього аспекту вже у сучасному світі.

Таким чином завданнями дослідження є:

1. Проаналізувати вплив семантики дзеркала на його визначення як порталу між світами у міто-релігійних віруваннях.
2. Дослідити феномен Задзеркалля, його природу та те, як на нього вплинула гносеологічна функція дзеркал.
3. Проаналізувати мантичні практики різних народів, визначивши місце дзеркала у них як предмета, що має властивість бути порталом до потойбічного світу.
4. Проаналізувати сучасне значення дзеркала як порталу на прикладах дитячого фольклору, сучасних мантичних технік та образу дзеркала у кінематографі.

Методи. Історико- та порівняльно-типологічний, структурно-семіотичний, структурно-функціональний, каузальний аналіз.

Структура роботи. Дана робота складається зі вступу, трьох розділів, перший і другий з яких поділяється ще на два підрозділи, висновків та бібліографії. Загальний обсяг курсової роботи складає 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1. СЕМАНТИКА ДЗЕРКАЛА

1.1. Дзеркало в традиційних уявленнях Далекого Сходу

В історії культури, як пише Л. Лихацька, склалося поняття дзеркало, яке виступає в якості культурної універсалії. Поняття «дзеркало», яке прийняте в культурології і наведене в енциклопедії «Культурологія. XX століття », має три значення:

1. Інструмент візуальної магії.
2. Мітологема відображення альтернативи реального.
3. Позиція і образ проектованого бачення, універсалія культури [Лихацкая 2011, с. 278].

Ще з давніх часів одне з основних значень, яке надавалося дзеркалу, було надання йому статусу пороталу між «нашим» та «чужим», між світом реальним і потойбічним. Саме через це дзеркало у багатьох народів сприймалося в ключі досить негативному, у розумі людей воно пов'язувалося зі злими силами або ж просто з чимось, що людині важко досягнути. Тому дзеркало й стало у якомусь сенсі предметом магичним, як річ воно мало не лише формальне використання, а й було задіяно у ритуалах, обрядах, ворожінні тощо.

У той же час дзеркало часто виступало божественним атрибутом. У багатьох стародавніх суспільствах дзеркало було символом розуму, мудрості, душі й божественного інтелекту. Як предмет-символ дзеркало посідало важливу роль у віруваннях різних народів [Кусаева 2016] і деколи навіть виступало моделлю Всесвіту, наділялося космологічним змістом. Наприклад в Китаї дзеркало має

сонячну та місячну символіку, а в буддистській філософії дзеркало мало властивість очищати, дзеркала входили до вівтарного інвентарю у храмах і задіювалися у ритуалі «очищення води» [Гольцова 2018, с. 60]. Китайці також вірили у зв'язок дзеркала з потойбічним світом. Магічна роль цієї речі знайшла відображення в загальнокультурному розумінні дзеркала як символу оберега і очищення. Такі погляди на дзеркало отримали відгук в даоської традиції: по-перше, даоси вважали, що дзеркало має здатність оживити покійного, по-друге – дзеркало було оберегом від злих сил [Дегтярева 2002, с. 9].

Даоський символ дзеркала має ще одне непомітне на перший погляд, але дуже важливе в життєвій практиці людини значення – етичне. Мудра людина, по *Чжуан-цзи*, є те дзеркало, в якому кожна людина пізнає свій справжній невідомий образ і яке висвітлює природу всіх істот. Замість того щоб підкоряти своїй волі інших або підкорятися самому, вона являє собою дзеркало, завдяки якому кожен може впізнати себе в собі і примиритися з самим собою [Штомпель 2004, с. 154].

У китайській культурі дзеркало хоча й пов'язане з потойбічним, але не має прямого зв'язку з якимись табу. На відміну від багатьох інших культур, у Китаї надавалося зовсім інше значення, наприклад, розбитим дзеркалам. Завдяки розбитим дзеркалам укладали договори, частини розбитого дзеркала ділилися між закоханими, щоб вони могли знайти одне одного в потойбічному світі [Гольцова 2018, с. 60].

Також цікаво, що великого значення китайці надавали не відображенню в дзеркалі, а у тому, що зображено на дзеркалі. Наприклад, нареченим було прийнято дарувати весільні дзеркала із зображенням птахів. Що ж стосується відображень – в китайській культурі не було такого, як, наприклад, у слов'янській культурі. Китайці вважали, що дзеркало не викривлює, а, навпаки, показує справжню суть речей [Гольцова 2018, с. 61].

З Китаю дзеркала потрапили до Японії у III ст. до н.е. – III ст. н.е. в період Яйой, коли відбулася велика хвиля переселення з континенту, зокрема саме з Китаю та Корейського півострова. Тоді до Японії потрапили технології виготовлення предметів з заліза та бронзи, і якщо залізо в силу своєї міцності використовувалося для створення зброї чи знарядь праці, то от з бронзи, більш м'якого металу, робилися релігійно значимі предмети, у тому числі й дзеркала [Толубанова 2019, с. 198].

Якогось культового значення у Японії набували саме дзеркала місцевого виробництва [Толубанова 2019, с. 198]. Образ дзеркала у Японії спочатку не був однозначним і в першу чергу ототожнювався з богинею сонця Аматерасу, а через неї і з мітом про божественне походження імператорської влади [Шевченко 2019, с. 171]. Це можна пояснити саме тим, що бронза, з якої виготовлялися дзеркала, мала колір, схожий з сонцем, тому саме дзеркало чимось нагадувало сонячний диск. Вважається, що бронзове дзеркало, яке було передано божеством сонця, оберігається монахами святилища Ісе і використовується для передачі влади імператора [Толубанова 2019, с. 198].

Через такий зв'язок бронзових дзеркал з сонцем велику їх кількість знаходять саме в захороненнях, адже вважалося, що такі дзеркала можуть освітлити дорогу в край мертвих. На таких дзеркалах часто можна побачити написи і, оскільки дзеркало виступає моделлю сонця, у них часто йдеться про прославлення небесного світила [Мещеряков 2007, с. 201].

Загалом у багатьох культурах існувала мітологема Дзеркала-Сонця, часто воно виступало саме атрибутом жіночого божества. Прикладом може стати вищезгадана Аматерасу у Японії, сюди ж можна віднести Афродіту у Греції і Венеру у Римі, Ісиду і Хатхор у Давньому Єгипті тощо. Усі богині, атрибутом яких виступало дзеркало, були пов'язані з культом сонця та родючості. Солярна семантика дзеркала сформувала позитивну магію предмета і його охоронну і очисну

функції: Дзеркало-Сонце використовувалося як оберіг, амулет, що охороняє людину від злих духів [Рон 2004, с. 13].

Згодом образ дзеркала у японській культурі дещо змінюється, воно почало розглядатися як живий предмет, який має «душу», який здатен навіть відчувати [Шевченко 2019, с. 171]. Можливо це було пов'язане з вірою японців у те, що людина, яка користується дзеркалом, залишає у ньому частинку своєї душі, і навіть після її смерті можна побачити її відображення у ньому. Проте, на відміну від слов'ян, у яких є схоже повір'я, японці не завішують дзеркала після смерті його власника [Толубанова 2019, с. 199].

А. С. Шевченко виділяє декілька трактовок символу дзеркала в японській культурі:

1. дзеркало як символ зв'язку і єдності світу нашого, земного, з високим божественним або ж зі світом демонічних істот (пізніше);
2. модель Сонця, символ життя і світла;
3. символ благополуччя, порятунку і світу;
4. дзеркало як матеріально-символічне втілення божественної досконалості в реальному житті, символ божественного Абсолюту;
5. символ зв'язку небесної і земної могутності; чистоти, непорочності божественної імператорської влади;
6. дзеркало – символ позачасового зв'язку душ, посередник між теперішнім і минулим;
7. символ чистоти душі;
8. щирості, незаперечної істини (предмет-викривач);

9. символ з'єднання часових ліній, алегорія вічності історії, її циклічності [Шевченко 2019, с. 172].

Якщо спочатку дзеркала могли дозволити собі лише заможні люди, то в період Едо вони набувають більш широкого вжитку. Дзеркалами в основному користувалися лише жінки, тому з'явилося повір'я, що в них вселяється божество, що оберігає їх та дарує благодать. Вагітні жінки прикладали дзеркала до свого живота, сподіваючись, що це допоможе їм легше перенести народження дитини [Толубанова 2019, с. 199].

Коли дзеркала почали поширюватися і серед звичайних людей, через свій зв'язок з релігійними уявленнями воно вважалося предметом, пошкодивши який можна накликати на себе нещастя [Мещеряков 2007, с. 204]. Можна зробити висновок, що саме після розповсюдження дзеркал у народі почали з'являтися уявлення не тільки про зв'язок дзеркал з божественним, а також і певні уявлення про їх негативні властивості.

З часом образ дзеркала у Японії потроху змінювався, але воно завжди залишалося предметом не тільки повсякденного вжитку, а й предметом релігійним. Загалом дуже довгий час у Японії не могли налагодити виробництва саме скляних дзеркал, тому вони поставлялися європейцями [Мещеряков 2007, с. 205]. Це певним чином вплинуло і на погляди японців на дзеркала, у японській культурі поступово почали з'являтися більш європейські уявлення про природу і властивості дзеркал.

У монголів дзеркала також відігравали велику роль в обрядовості, а саме ними користувалися монгольські шамани. Шаманські дзеркала називалися *толі* і виготовлялися з металу так, що їхня дзеркальна сторона насправді не сильно відбивала світло. Вона залишалася темною та мутною і часто в ній не можна було навіть чітко розгледіти обличчя [Humphrey 2007, с. 37]. Загалом окрім того, що дзеркала монгольські шамани використовують для ворожіння (про що буде згадано

пізніше), воно також є частиною їх костюму. Вважається, що кількість дзеркал на костюмі шамана напряду вказує на його силу – найбільше шаман може мати тринадцять дзеркал, це число має космогонічний сенс. Шаман ніби знаходиться у центрі свого власного простору, за дзеркалами або всередині кожного з них [Humphrey 2007, с. 41]. Дзеркало тут розглядається як одночасно вмістилище для духів, так і як захист від злих сил. Проте тут радше сказати, що захищає воно не самого шамана, а людей поряд із ним від духів, якими той одержимий. Тут і прослідковується те, що шамани використовували обидві сторони дзеркала – та, що не відбивала світло, як раз і була місцем, де селилися духи, а відбиваюча сторона ставала щитом та оберегом.

Все зводиться до того, що монгольські шамани через дзеркало ніби заглядають у світ мертвих, намагаються розгледіти духів, що потрапляють до відображення. Проте, звісно, виходити на контакт з потойбічними силами завжди небезпечно, саме тому під час «подорожей» до «темного світу» дзеркала стають щитом шамана, але і духи цими дзеркалами можуть скористатися. Коли духи нападають, дзеркало шамана може стати зброєю. Іншими словами, те, що шаман використовує дзеркало як щит та оберіг від прокльонів, злих демонів та зла загалом, може перетворитися на зброю [Humphrey 2007, с. 50].

Існують випадки, коли шамани використовували дзеркала як зброю проти людей. Наприклад, розказують історію, коли якийсь чоловік посварився з шаманом, і той уночі направив на нього своє дзеркало. Проте воно напало не на чоловіка, а на його дружину, і та померла уві сні. Дзеркало, тут само по собі виступає як сосуд-дух, який діє як слуга шамана, щоб напасти на чоловіка [Humphrey 2007, с. 51].

Звісно, роль дзеркала у віруваннях та культурі монголів можна прослідкувати не лише через шаманські уявлення та ворожіння, але ці аспекти є найбільш культурно насиченими. Шаманське дзеркало, або *тулі*, не тільки стає предметом, яке показує ніби дві точки зору (у житті і у смерті), але й також дозволяє звичайним

людям поглянути через нього на той світ, що лежить «по ту сторону дзеркала», тобто на світ мертвих, який зазвичай стає доступним лише тоді, коли людина помирає. Загалом можна сказати, що і тут дзеркало виконує звичну для себе роль порталу у інший світ.

1.2. Дзеркало в уявленнях індо-іранських народів та слов'ян

Будучи пов'язаним з символікою сонця і світла, дзеркало служило знаряддям чаклунства і джерелом магічних сил, тому воно було атрибутом жриць і божественної влади. Певна роль відводилася йому і в обрядах відродження до нового життя після смерті. Дзеркала пов'язують і з астрономічними об'єктами, відводячи їм роль своєрідного сонячного календаря. Ритуальну функцію дзеркал підтверджує і та обставина, що вони зустрічаються не тільки в жіночих, а й в чоловічих похованнях [Фиалко 2011, с. 81].

Матеріали деяких могильників показують, що дзеркала можуть бути не тільки атрибутом якоїсь конкретної могили, а й усього поховального комплексу. На думку Г. Вертієнко, дзеркало присутнє у скіфських похованнях для потреб деяких етапів поховального обряду, а саме «переходу» та «приєднання» [Вертієнко 2011, с. 31]. У зв'язку з цим вона згадує звичай «ламання дзеркал» для поховального інвентарю вже у сарматів. Проте цей звичай проіснував лише до IV-V ст. н.е., потім остаточно зник і в поховання знову стали класти цілі дзеркала. Саме у цілій формі дзеркало може виконувати функцію своєрідного «порталу», як про це свідчить скіфський, савроматський і більш пізній археологічний матеріал.

Також багато дослідників визначає дзеркало як дуже важливий атрибут індоіранської весільної обрядовості. Тут можна згадати історію весілля божеств Сомі і Сур'ї, де дзеркало виступало атрибутом цієї богині, адже було еквівалентом

сонячного диску. Також загалом можна відзначити досить багато традицій весільної обрядовості у індоіранських народів: у індійській шлюбній церемонії молодята вперше бачать один одного саме через дзеркала, а іноді і через систему дзеркал, у таджиків Ура-Тюбе також існує звичай споглядання в дзеркало, також це видно у представників іроні, у мешканців областей, де проживало іраномовне населення, а також у тюркомовних кочівників Ірану [Вертієнко 2011, с. 30]. Деякі дослідники вважають, що після цього «споглядання» наречена вже не може відмовитися від весілля і звертають увагу на те, що дзеркало приносить на весілля і тримає саме наречений або взагалі третя особа.

Іранська традиція свідчить про використання дзеркала і в інших «перехідних» обрядах (перехід від одного стану до іншого). Наприклад, в ритуалі подорожі, при якому, перед тим як вирушати у дорогу, готуються майже ті ж самі ритуальні речі, що і при укладанні шлюбу. Перед купівлею також застосовували дзеркало, тому що відбувався символічний перехід людини на нове місце, яке завжди вибиралося з «оглядкою на потойбічний світ». Дзеркало ставлять на святковий стіл *Хафт-сін* під час свята *Ноуруз* (для убезпечення «переходу» від минулого до нового року) [Вертієнко 2011, с. 30].

У багатьох народів дзеркала, як і металеві предмети взагалі, служили для захисту від нечистої сили. Як вже було сказано вище, існувала віра в те, що дзеркало залишає в собі частину душі його власника, але взагалі у багатьох народів існувала думка про те, що душа знаходиться у відображенні людини у дзеркалі або на воді. Будучи зовнішньою по відношенню до людини, душа-відображення схильна до різних небезпек. Віра в магичні можливості дзеркал – одна з причин, через яку люди тримали їх закритими в дерев'яних, тканинних, повстяних або шкіряних чохлах і мішечках. Через побоювання того, що душа померлого, яка залишалася у дзеркалі, могла забрати душу живої людини, що подивиться в нього, дзеркала часто клали у могили разом з їх власниками [Фиалко 2011, с. 81].

Дзеркалам як атрибутам магії в обряді нейтралізації небіжчиків відводилася особлива роль. Тому в одних випадках їх поміщали в спеціальний матерчатий, шкіряний або дерев'яний футляр, в інших ламали або розрізали, роблячи їх непридатними для подальшого використання [Фиалко 2011, с. 85].

За повір'ями розбите дзеркало приносить нещастя саме тому, що начебто порушується кордон між нашим і задзеркальним світами. У слов'ян поширена заборона дивитися у дзеркало вночі, а також під час грози. Навіть досі дотримується звичай завішувати дзеркало або повертати його до стіни, коли в домі знаходиться небіжчик. Якщо цього не зробити небіжчик, за давніми повір'ями, обернеться вампіром, тобто буде вторгтися з «того світу» в світ живих. Тим же страхом перед відкритим кордоном в потойбічний світ пояснюється вимога закривати очі небіжчикові. Під час пологів, як і в разі смерті, в будинку завішують дзеркала і стежать, щоб новонароджений ніяк не побачив своє відображення у ньому [Толстая и др. 2002, с. 182].

Заборонялося також дивитися у дзеркало жінці під час місячних, вагітності і в післяпологовий період, коли вона вважається «нечистою» і перед нею, за народною фразеологією, «відкрита могила». Дзеркало становить небезпеку і для новонародженої дитини, звідси заборона підносити до дзеркала дитину в віці до одного року. Вважалося, що дитина може злякатися свого відображення, і через це буде погано говорити (або не заговорить взагалі), не буде нормально спати, рости, взагалі побачить у відображенні свою старість і усе таке інше. Це пов'язувалося з думкою про потойбічний світ як про світ мовчання та сталості, де ніщо не рухається, не росте. Загалом – не живе. Оскільки світ за дзеркалом вважався у якомусь сенсі реальність паралельною, загроза полягала також у тому, що душа дитини розділиться нібито навпіл – одна її частина залишиться з нею, а друга піде до потойбічного світу [Толстая и др. 2002, с. 183].

Однак той же ефект подвоєння може оцінюватися позитивно і свідомо використовуватися для захисту від нечистої сили. На цьому ґрунтується застосування дзеркала як оберега: якщо нечиста сила відіб'ється в дзеркалі, вона втрачає свої магичні здібності. В Поліссі дзеркало поряд з серпом, бороною, чоловічими штанами, убитою сорокою, кропивою, освяченою вербою та іншими предметами широко використовується як оберіг хліва для охорони худоби від ломовиків і відьом. В якості оберега дзеркало прикріплювали над дверима(поляки), клали в колиску під голову дитини (серби), носили при собі жінки і дівчата (серби). У південних слов'ян у весільному обряді дзеркало закріплювали на коровах та головному уборі нареченої. Макелонці в Дебарському Полі, навпаки, стежили, щоб в одязі і реквізиті на весіллі не виявилось дзеркала, за допомогою якого можна було «зіпсувати» молодих так, що у них народжувалися б тільки дівчатка [Толстая и др. 2002, с. 183].

1.3. Символізм дзеркала у країнах Європи

Дзеркало було одним з атрибутів, що вказує на високий соціальний стан і місце в суспільстві. Воно виступало в ролі індикатора і показувало значимість його власника. Звичайно, в історії культури до нього не виробилося однозначного ставлення. У різний час його інтерпретували абсолютно по-різному. Наприклад, в Європі в середні віки ставлення до дзеркала було амбівалентним: іноді його сприймали як атрибут розкоші, показник марнославства і символ божевілья. Але, з іншого боку, дзеркало сприймали як предмет для споглядання, пізнання істини. У середньовічній Європі дзеркала, зроблені зі скла, викликали хвилю осуду з боку церкви. Їх вважали медіатором між людиною і дияволом. Але металеві дзеркала, як не дивно, не викликали такого жаху. Пристрасті, які вирували на той момент в церковній політиці, торкнулися і дзеркал: звинувачення в чаклунстві було тоді

нормою, і всіх, хто експериментував з дзеркалами, могли засудити. У середньовіччі дзеркала мали опуклу форму і темну поверхню і тому викликали страх у звичайних людей та вважалися предметами відьом та чаклунів [Купрякова 2012, с. 16].

Дзеркала були важливою частиною культури також і на території Росії. Настінні дзеркала почали з'являтися в Росії в другій половині XVII століття; їх вішали тільки у внутрішніх кімнатах, наприклад, в спальнях, і ніколи в зовнішніх кімнатах, які використовувалися для прийомів. Власники дзеркал завжди намагалися тримати їх у хорошому стані і надавали багато значення їх зовнішньому вигляду. Причина такого ставлення до дзеркал може полягати в тому, що обличчя має особливо важливий статус в православному християнстві: люди розглядаються як образ і подоба Бога. Юлія Чадага пише про кілька ключових функцій російського дзеркала: як місце самотворення і соціальної взаємодії, як ілюзійністський декор і як інструмент для отримання знань [Chadaga 2010, с. 2].

Основна декоративна функція дзеркала полягає в ілюзії розширення простору, яка використовується не лише у дизайні внутрішніх приміщень, а й при забудівлі міст. Дзеркала не тільки пропонують віртуальний простір, який начебто лежить за межами їх поверхні, але і створюють зображення, які візуально стають частиною реального простору. Занепокоєння з приводу відображень в Росії набуло масового характеру під час будівельного буму в кінці 1990-х років, коли в міському пейзажі з'явилося безліч хмарочосів зі скляними фасадами. Якщо згадувати заборони дивитися в дзеркало, що існували в допетровській Росії і які загалом характерні для багатьох культур, стає ще більш зрозумілим, що забобонність з приводу дзеркальних відображень має багатовікову історію [Chadaga 2010, с. 9].

Колись прорив віри дозволяв людям розглядати дзеркала як сосуди, що здатні утримувати відображення священного. У Німеччині в епоху Відродження паломники кожні сім років подорожували до певних святинь і увічнювали зображення святих реліквій в маленьких дзеркалах, які потім забирали в свої рідні

села як свідчення їхньої зустрічі з божественним. Віра в дзеркало як в об'єкт, здатний уловлювати і утримувати те, що у ньому відбивається, широко використовується в російських мітах і забобонах. Російська традиційна культура розглядає дзеркало не просто як дзеркальну поверхню, а як посуд або канал [Chadaga 2010, с. 13].

Вважалося, що дзеркала впливають і на тварин: в Німеччині домашніх тварин намагалися приручати за допомогою нехитрого обряду, змушуючи їх тричі поглянути в дзеркало [Штомпель 2004, с. 149].

У деяких регіонах Болгарії вірили, що до неба прикріплено величезне дзеркало, що відбиває все суще на землі, а в районі Відіна місяць називають Божим дзеркалом. За словенським повір'ям, вранці на Юріїв день з сонця падає чудесне дзеркало, в яке можна побачити все, що відбувається у світі [Толстая и др. 2002, с. 182].

Марія Рон пише про те, що дзеркалом могло вважатися не тільки безпосередньо дзеркало. Деякі поверхні в силу своїх відбиваючих властивостей також могли асоціюватися з дзеркалами. Наприклад «рідке дзеркало», тобто дзеркало водне, володіє «видимим» Задзеркаллям і глибиною, яка властива воді. Відображення на воді пов'язане з поняттями одночасно хиткості і сталості, адже воно легко руйнується (наприклад, вітром, який викликає рябизну на поверхні) і так само легко відновлюється, коли вода знову стає спокійною. «Скляне дзеркало» в силу того, що скло крихкий матеріал, асоціюється з неміцністю. «Металеve дзеркало» характеризується як раз міцністю, а тому часто визначається як засіб захисту, щит, оберег. «Пряме дзеркало» це істина й правда, адже воно відображає об'єкти такими, якими вони є. У той же час «криве дзеркало» це брехливість, криві дзеркала перетворюють реальне на уявне [Рон 2004, с. 9].

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що часто дзеркало навіть більше, ніж предмет повсякденного вжитку, вважався предметом міто-релігійним, часто використовувався в різних обрядах та магічних практиках, був предметом супровідного інвентарю у похованнях і, незважаючи на те, що довгий час вважався предметом суто жіночого використання, зустрічався також і у чоловічих похованнях. У багатьох народів дзеркало вважається саме божественним атрибутом, символом очищення й правди, йому надавалися захисні властивості і вважалося, що воно може принести своєму власнику добробут. Проте цього предмету також і завжди боялися і надавали йому досить негативного сенсу. Це можна пов'язати з уявленнями про те, що дзеркало є вмістилищем людської душі, а також здатне ув'язнити всередині себе потойбічні сутності.

1.4. Феномен Задзеркалля

У мітологічних уявленнях багатьох народів світ, що відображається на поверхні дзеркала, є світом «іншим», потойбічним, який повторює реальність. Дзеркало ж сприймалося як портал у цей чужий світ, як вікно, яке допомагало зазирнути за завісу невідомого, і у той же час як межа між світами [Рон 2004, с. 12].

Поверхня дзеркала розділяє дві реальності: наш світ і задзеркалля. Задзеркалля можна зрозуміти як симулятор-модель, що підпорядковує своєму пануванню цілком реальні сили. Сама поверхня дзеркала може бути представлена як межа між світом реальним і потойбічним, між усвідомленим і неусвідомлюваним, між природним і штучним, світлом і темрявою, життям і смертю, теперішнім і минулим (або майбутнім) [Штомпель 2004, с. 150].

Дзеркало відбиває реальний світ і створює світ «сверхреальний», ілюзорний. І цей світ Задзеркалля змінює реальність, у ньому ліве стає правим та навпаки.

Дзеркальний світ та світ реальний стають симетричними доповненнями одне одного, і так, коли дзеркало випукле, криве або нерівне, то і світ, відображений у ньому, спотворюється [Столович 1988, с. 45].

Одним з пояснень того, чому взагалі сформувалися такі уявлення про дзеркало, є його ототожнення з водою, яка також має відбиваючі властивості. Адже у багатьох народів є уявлення про те, що вода розділяє людських світ від потойбічного. Як, наприклад, ріка Стікс у давньогрецькій мітології, або ж існування потойбічного світу на далеких островах у віруваннях кельтів [Рон 2004, с. 12].

Завдяки вірі у світ по ту сторону дзеркала як в світ потойбічний, Задзеркалля нерозривно пов'язане з ідеєю смерті. Саме тому сформувалася віра в негативну магію цього предмета і визначила традицію табування дзеркал, проте разом з цим існувала також віра в Задзеркалля як у світ метаморфоз і перетворень. Тому дзеркало використовувалося не лише в поховальній обрядовості, а й у ритуалах посвяти та ініціації. Мітологема Задзеркалля (як потойбічного світу), дзеркала (як кордону між земним і потойбічним світом) і відображення (як душі-двійника людини) були широко поширені у багатьох народів світу різних регіонів [Рон 2004, с. 13].

Дзеркала мають багато значень, які співвідносяться з їхніми функціональними ролями. З феноменом Задзеркалля, можливо, пов'язана безпосередньо гносеологічна (тобто пізнавальна) функція дзеркала [Столович 1988, с. 47]. Дзеркало тут виступає як засіб пізнання та самопізнання. Лакан вводить поняття «Стадія дзеркала», яка спочатку виступала певним періодом в житті дитини, коли та пізнає світ та себе у цьому світі, співвідносячи відображення в дзеркалі з власним «Я», а згодом Лакан пов'язує дзеркальну стадію з визначенням образу тіла [Лакан 1998]. Проте, як зазначає Марія Рон, нарівні з самовизначенням дзеркало може привести до відторгнення власного «Я», що обумовлено декількома причинами. По-перше, невідповідністю внутрішнього світу з власне відображенням

тіла у дзеркалі. По-друге, властивістю дзеркала скривлювати та змінювати реальність, створювати ілюзії. Людина сприймає відображення амбівалентно: воно постає одночасно як «моє» і «чуже», «подібне» і «інше», «моє я» і «інше я» [Рон 2004, с. 11].

Проте дзеркальні відображення дають матеріал для безперервної інтерпретації чуттєвих вражень. Людина, дивлячись у дзеркало, вчиться перебудовувати свій зовнішній вигляд відповідно до свого внутрішнього відчуття «Я» [Штомпель 2004, с. 151]. Тобто у той же час, коли дзеркало може викликати відторгнення людиною свого відображення, воно дає це відображення «перебудувати» так, як людині того захочеться. Прислухаючись до своїх вражень від споглядання себе у дзеркалі, людина може не просто зіставити себе з тим образом тіла, яке вона бачить, а створити власний образ, який буде відповідати її внутрішньому стану.

Умберто Еко ж з приводу відображення предмета у дзеркалі говорить про те, що воно не є іконічним образом цього об'єкту, адже не передає його значення при віддзеркаленні: «Дзеркало не «переводить»; воно відображає те, що в нього потрапляє, саме таким, яким це в нього потрапляє. Воно правдиво до нелюдського рівня, і це добре відомо тим, хто, дивлячись у дзеркало, усвідомлює, що не може більше себе обманювати ... Наш мозок інтерпретує інформацію, сприйняту сітківкою; саме ж дзеркало не інтерпретує об'єкт» [Еко 1983, с. 207—208].

Тобто основна думка Еко зав'язана на тому, що відображення предмета чи людини у дзеркалі є аж занадто реальним, воно ніяким чином не змінюється і завжди відповідає дійсності. Проте Йоран Сонессон, навпаки, зазначає, що людина чи предмет перед дзеркалом точно відрізняються від зображення у ньому.

Якщо Еко стверджує, що дзеркала завжди правдиві, то Сонессон, навпаки, говорить, що насправді всі дзеркала брешуть, або, точніше, вони інтерпретують:

вони адаптовані для різних професійних цілей. Розмовляючи з людьми, які користуються дзеркалами для задоволення своїх професійних потреб, від стоматологів до кравців, можна зрозуміти, що усі дзеркала пристосовані для конкретних цілей. У дзеркал є свої «правила інтерпретації». Таким чином, дзеркальне відображення також передається нам з точністю, що допускається його можливостями відображення [Sonesson 2015].

Цікавим є дослід, який описав Джованні Капуто. Метою цього дослідження було з'ясувати, чи можуть люди бачити життя у, звісно, неживій, але схожій на людину масці. Учасники носили оригінальну ритуальну маску і дивилися в дзеркало в тихій і майже не освітленій кімнаті. Люди дивилися на своє відображення в дзеркалі, коли маска була на їхньому обличчі (стан вдягненої маски), і також вони дивилися на маску, що висить над панеллю перед ними (стан невдягненої маски). Інструкції для обох умов були такі: «Ваше завдання – подивитися на маску; ви повинні продовжувати дивитися в очі маски. Маска може здаватися живою, а може і ні. Натисніть кнопку, як тільки ви відчуєте, що маска жива, і тримайте її, поки ви сприймаєте маску як живу. Якщо маска не здається вам живою, не натискайте кнопку» [Caputo 2011, с. 1261].

Результати цього експерименту показали, що в стані вдягненої маски усі учасники зафіксували появу у дзеркалі живої маски. У стані ж невдягненої маски чотири учасники зафіксували меншу кількість появи ефекту живої маски, а інші три взагалі не побачили ніяких змін. Люди бачили у масці монстрів та тварин, привидів [Caputo 2011, с. 1262].

Загалом одним з пояснень того, що підсвідомо люди «оживляли» маску, коли вони були у ній, є візуальне сприйняття руху очей у прорізах маски. Але цей аргумент є досить слабким, адже кімната, де проводився дослід, була майже не освітлена, тому очей у відображенні просто не було видно. Тут, гадаю, треба знову згадати «дзеркальну стадію» Лакана або, точніше, загалом те, що людина завжди

зіставляє себе і своє відображення у дзеркалі. Коли маска надіта, вона тимчасово перетворюється на втілену частину самого себе, або, іншими словами, особистість проектується в фізичний об'єкт, маску, яка існує поруч з тілом. Зв'язок між втіленим я і візуальною інформацією може створити тимчасове глобальне уявлення вдягненої маски як живого я. В ілюзії живої маски дисоціативний інший сприймається як щось живе і просторово розташоване перед дзеркалом або за ним [Caputo 2011, с. 1263].

Тобто, якщо у своєму відображенні у дзеркалі людина щось бачить, вона автоматично переносить це на себе, вважає це частиною власного тіла або власного «я». У більш широкому сенсі – все, що відбивається у дзеркалі, стає «справжнім», стає частиною реальності або ж радше сказати частиною Задзеркалля, яке завдяки людській самоідентифікації набуває реальної ваги.

У мітах та народних прикметах дзеркальні відображення, двійники, тіні розглядаються не як оптичні явища і не як галюцинації, а як цілком реальні ефірні тіла, в яких може мешкати дух, що володіє «дурним поглядом». Звідси і численні заборони обертатися при здійсненні магічних дій. Так, наприклад, заборонено було обертатися Орфею, коли він відправився в підземне царство мертвих за Еврідікою. Дзеркало корелюється не тільки з просторовими подобами, а й зі звуковими [Штомпель 2004, с. 148].

Тому можна зробити висновок, що саме завдяки цій властивості дзеркала допомагати людині ідентифікувати себе й виникає таке поняття як Задзеркалля, світ по іншу сторону відображення. Людина бачить себе у дзеркалі і одночасно з тим, як вона співвідносить це відображення з власне собою, виникає певна скривленість, відображення сприймається як щось чужорідне. Але в той час, як людина сприймає відображення як частину себе, виникає віра в те, що у дзеркалі залишається частина душі людини, виникає розуміння світу за дзеркалом як світу потойбічного, але безпосередньо пов'язаного зі світом реальним. Це, можна сказати, зав'язане на

підсвідомості – оскільки відображення співвідноситься з власним «Я», у свідомості людини воно набуває реального значення, а разом з тим «реальним» і справжнім стає і світ у дзеркалі.

РОЗДІЛ 2. МАНТИЧНІ ПРАКТИКИ

2.1. Дзеркальна мантика у слов'ян та монголів

Техніки ворожіння з використанням дзеркал існували у всі часи. Злощасний римський імператор Дідій Юліан прагнув з'ясувати за допомогою катоптромантії (так називають метод ворожіння з дзеркалами) результат битви, яка повинна була відбутися між його полководцем Северусом і Туллієм Кріспін. Павсаній згадує джерело води перед храмом Церери в Патрах, до якого хворі зверталися наступним чином: хворий опускав дзеркало в джерело за допомогою шнура, так що тільки нижній край торкався води; після молитви богині і кадіння пахощів хворий дивився в дзеркало, і якщо його обличчя виглядало жахливим і спотвореним, це було поганою ознакою; але якщо його особа відбивалося природним і здоровим способом, це вказувало на його одужання. Піко делла Мірандола, італійський філософ п'ятнадцятого століття, стверджував, що може читати минуле, сучасне і майбутнє в дзеркалі, виготовленому в сприятливому сузір'ї. Видатний французький лікар Жан Фернель близько середини дев'ятнадцятого століття писав про дзеркало, в якому йому являлися різні люди, і негайно робили все, що він велів [Bolton 1893, с. 32]. І таких прикладів використання дзеркальної магії не тільки простими людьми, а й навіть історичними особистостями, досить багато. Людина завжди прагнула доторкнутися до потойбічного й невідомого для неї, намагалася отримати в житті певну перевагу і знайти відповіді на питання про власне або чуже майбутнє, і саме дзеркало дуже часто виступало тим «порталом у невідоме», через який допитливі зазирали у «інший світ».

Мантика (від грец. Mantike – мистецтво прорікання) – це система ворожінь і прогнозів, близька магії і заснована на тих же магічних принципах і прийомах, але мета її інша – не викликати бажані наслідки, а дізнатися чи прийдуть вони у

майбутньому. Мантика була дуже розвинена в Стародавній Греції і Стародавньому Римі як спосіб пізнання волі богів. Так само як і в стародавньому Китаї, де найдавніша ворожільна практика знайшла своє відображення і продовження в І цзин [Зиганьшин 2012, с. 392]. Цікавим тут є те, що найдавнішими зразками китайської писемності є *цзягувень* – написи на гадальних кістках, що створювалися за часів пізньої династії Шан (1200-1045 рр. до н.е.). Гадальні кістки представляли собою фрагменти панцирів черепах і лопаткових кісток биків, іноді овець, на яких ієрогліфами вирізалися результати ворожінь [Киселевич 2018, с. 467].

Загалом однією з мітологем дзеркала, які згадує Марія Рон, є якраз-таки мітологема Всевидячого Ока, яка пов'язана з вірою у пророчу силу дзеркал. Традиція віщування по відображенню у дзеркалі була у багатьох народів Середньої Азії, Сибіру та Далекого Сходу, а також її можна побачити у іранців, етрусків, греків, римлян та слов'ян. Ця віра пояснюється зв'язком сакральної семантики дзеркала з мітологемами води та сонця. Вода у багатьох народів наділялася віщою силою, звідси і взялася традиція віщування на поверхні води (яка також ототожнювалася з дзеркалом). Зв'язок ж між образами Сонця та Ока пояснюється тим, що солярних божеств часто зображували як Око, що спостерігає за світом з небес. Віра в пророчу силу дзеркал визначила ритуальну функцію предмета в обряді ворожіння [Рон 2004, с. 14].

Ритуал усякого ворожіння зазвичай включає три етапи:

1. підготовчі дії;
2. отримання знака;
3. тлумачення отриманого знака [Помінчук 2009, с. 392].

Ворожіння можуть бути індивідуальними, колективними чи загальносімейними (коли ритуальні дії здійснюють усі члени родини разом, щоб дізнатися про долю кожного з них) [Помінчук 2009, с. 393]. Характерною рисою

участі у ворожіннях у слов'ян є те, що обрядові дії, які вони виконували під час ворожінь, мають саме індивідуальний, а не колективний характер. Незважаючи на те, що ворожіння могло проводитися у групі, кожен його учасник власноруч готував все необхідне. Наприклад, якщо на ворожіння збиралося багато дівчат і вони проводили ритуал разом, кожна з них все одно окремо підготовлювала той предмет, за допомогою якого хотіла ворожити. Наприклад, кожна дівчина окремо приносила воду для своєї балабушки, свічку по воді пускали теж власну. Колективними деякі ворожіння робив той факт, що вони мусили проводитися лише у конкретний момент, коли злі сили вважалися найбільш активними, ніби змішуючи теперішнє і майбутнє. Але безпосередньо у контакт з цими силами кожен вступав індивідуально окремо і, по можливості, взагалі таємно [Помінчук 2009, с. 393].

Для деяких ворожінь був важливим статус його учасників – одружені вони чи ні. Молоді неодружені дівчата на ворожіння збирались в окремій хаті і зазвичай метою їх ворожінь було дізнатися щось про майбутнього чоловіка – його обличчя чи ім'я, вік, професію, характер й навіть матеріальне становище. Іноді ставилися питання про те, хто у їхній сім'ї буде головний, скільки у них буде дітей, стать дітей та їхню долю. Тобто тут грало роль те, що у неодружених людей були свої питання та потреби у цих ворожіннях, зазвичай вони стосувалися кохання та майбутньої сім'ї. У одружених потреби вже були інші – зазвичай вони хотіли дізнатися про долю своєї родини та, можливо, хазяйства. Та й загалом дорослі люди вже не зверталися до ворожінь, які включали у себе безпосередньо якийсь обряд. Частіше звертали увагу на якісь прикмети, тобто на випадкові знаки, які могли вказати на майбутнє, спрогнозувати його. Це теж у якомусь сенсі можна віднести до ворожінь. Форму прикмет мають, наприклад, ворожіння про природні явища (кількість зірок на небі), ворожіння, пов'язані з випадковою зустріччю, з поведінкою тварин, зі снами [Помінчук 2009, с. 393].

Матеріали численних експедицій містять відомості про те, що на Київському й Житомирському Поліссі практикували молодіжні ворожіння як на Катерини (7 грудня), так і на Андрія (13 грудня). Вважається, що на перше свято ворожили саме дівчата, а на друге – хлопці. Хоча чоловічі ворожіння у слов'ян зустрічаються дуже рідко [Помінчук 2009, с. 393].

Аналіз локативної організації ворожінь дає можливість виділити такі групи:

1. ворожіння в хаті
2. за межею домівки
3. біля нечистих місць.

Ворожіння першої групи відбувалися в хаті й не передбачали посередництва духів, нечистої сили. Це переважно аграрно-сімейна магія, спрямована на отримання інформації про майбутній урожай. Хата – простір людини, символ сімейного добробуту й благополуччя, місце багатьох календарних і сімейних обрядів. Водночас хата як «свій, безпечний простір» протиставлена зовнішньому світу як «чужому, небезпечному» й асоціюється з внутрішнім світом людини [Помінчук 2009, с. 393].

Друга група – це ворожіння, які вважаються справою нечистою й небезпечною. Для їх проведення вибирали нечисті місця, де, за народним віруванням, перебували духи, або місця, які вважалися межею між своїм і чужим світом [Помінчук 2009, с. 394].

Основою різних видів ворожінь є віра в те, що при дотриманні певних умов (вибір часу й місця, використання спеціальних предметів і т. і.) людина за допомогою надприродних сил може отримати знаки, через які вона може розпізнати свою долю. Такими знаками загалом може стати будь що: випадково почуті звуки, вимовлені кимось слова, відображення на блискучій поверхні (дзеркалі, воді) тощо [Помінчук 2009, с. 394].

Дзеркало також вважалось предметом, який може стати провідником у ворожіннях. І загалом ворожіння з дзеркалами вважалися одними з найнебезпечніших, адже на певний час ніби розкривали межу між світом людей та світом мертвих. У слов'ян дзеркало використовувалося для спілкування з мешканцями загробного світу. Болгари вірили, що за допомогою дзеркала можна побачити померлих, коли вони перебувають серед живих в період від Великодня до Вознесіння (або Трійці). Для цього треба навести дзеркало на воду в колодязі і покликати померлих. Дзеркалом прикрашалося похоронне деревце, могильний хрест або прапор, дзеркало ставили на могилу. В інших місцях в свята, що носять поминальний характер, навпаки, заборонялося дивитися у дзеркало (росіяни, поляки) [Толстая и др. 2002, с. 183].

Забобонні люди, а також фен-шуй, не радять вішати дзеркала над ліжком або поруч з ним, а народні гадання з дзеркалами найбільш страшні і моторошні. Чекати судженого перед дзеркалом зі свічками вирішиться не кожна дівчина – куди спокійніше гадати на картах або лити на воду розплавлений віск. Також можна згадати про вампірів, які за повір'ями не відбиваються в дзеркалах. У позаминулому столітті в Москві була дуже популярна легенда про купця, який прирізав перед дзеркалом свою молоду дружину, а потім це дзеркало вбивало по молодій жінці у кожній родині, яка ним володіла, поки хтось нарешті його не розбив [Кулешова 2018, с. 136].

Відомими навіть зараз є святочні ворожіння. Ворожіння з дзеркалами відбуваються в спеціальному «нечистому» місці і в особливий «нечистий» час. Той, хто ворожить, дивиться ніби крізь дзеркало прямо у «той світ», щоб побачити нареченого або знак своєї долі (смерті). Саме ця дія пов'язана з великим ризиком: як тільки у дзеркалі з'явиться видіння, потрібно відразу ж закрити дзеркало або перевернути його. Інакше видіння «вдарить по обличчю» людини. Подібні ворожіння відбуваються з водою в будинку, біля колодязя, над ополонкою. Для

більшого ефекту беруться два дзеркала. Іноді дзеркала клали під подушку разом з іншими символічними предметами, щоб побачити судженого уві сні [Толстая и др. 2002, с. 183].

Буковинські гуцулки на Святий вечір практикували наступне ворожіння зі свічками: опівночі роздягнута дівчина запалювали дві свічки, встановлені поруч перед дзеркалом, й розчісуючи волосся, очікувала побачити у ньому сподіваного «князя» [Мовна 2016, с. 888].

На теренах Середньої Наддніпрянщини окрім традиційного способу дівочого ворожіння виливати топлений віск на воду, бажаним результатом якого було набуття воском подоби вінка, що вказувало на швидке заміжжя його виконавиці, локально в Корсунь-Шевченківському районі Черкаської області підтверджено існування наступного гадання на Андрія — в хаті збиралися дівчата, які на столі перед дзеркалом ставили свічку й запалювали її, щоб побачити у відображенні майбутнього чоловіка [Мовна 2016, с. 893].

У Карелії також були поширені ворожіння з дзеркалами, проте могли використовуватися одразу декілька предметів — наприклад дзеркало і хомут. Прикладом може стати ворожіння, коли одна дівчина сидить під образами з розпущеним волоссям (волосся вважалось вмістилищем магічної сили), а інша — напроти неї на лавці з дзеркалом і хомутом у руках. Дівчата запалюють свічку і хтось з них вимовляє слова: «Хто богослужений, хто богоряжений, прийди тепер сюди, в це дзеркало дивитися». Потім вони по черзі сідають під образи і дивляться у дзеркало. Проте загалом карели до ворожіння з дзеркалом ставилися з деяким побоюванням. Розповідали, наприклад, про випадок, коли молода дівчина вилізла на піч з дзеркалом, щоб поворожити на судженого, й промовила: «Якщо розбагатію — нехай буде фігура з відростками, заміж вийду — вінець, а помру — труна». І тоді вона побачила у дзеркалі труну, впала з печі і померла на місці [Миронова 2019, с. 196].

Монгольські шамани у своїх практиках використовують, що цікаво, обидві сторони дзеркала. Вважається, що нібито ці дві сторони можуть сфокусувати дві різні точки зору – з життя (дзеркальна сторона) і зі смерті (та сторона, що не відбиває) [Humphrey 2007, с. 36]. Вважається, що шаманські дзеркала придатні для ворожіння тому, що вони відображають дійсність зовсім не так, як вона виглядає насправді.

Серед бурят Монголії поширений метод гадання, коли шаман наливає горілку на поверхню дзеркала, чекає, поки вона висохне так, щоб залишилася лише плівка, а потім разом з учасниками ворожіння обговорює, що являє собою форма цієї плівки. Звісно, у такому випадку інтерпретація зображення не може бути єдино вірною, вона розвивається у процесі обговорення. Зазвичай метою такого ворожіння є бажання дізнатися, який дух приніс нещастя або проклинав. Подібні ворожіння у Хорчині проводяться без горілки, шаман просто вдивляється у дзеркало з метою побачити у відображенні тих самих духів. І, знову ж, учасники ворожіння не можуть бути впевнені, що вони правильно розгледять зображення у дзеркалі, але під час таких обрядів дзеркало ніби відкриває людям світ духів, даючи їм подивитися «крізь» дзеркало. Це можна розглядати як спробу живих поглянути на світ мертвих [Humphrey 2007, с. 48].

Монголы часто порівнюють очі з дзеркалами – очі так само, як дзеркало, «збирають» зображення, а потім передають його назовні. Під час ритуалів або ворожіння шамани деяких регіонів закривають очі, щоб уберегти людей від духів, якими той одержимий. Очі шамана у трансі ніби не бачать світ, а стають схожими на дзеркало [Humphrey 2007, с. 49].

2.2. Дзеркало як алхімічний інструмент

Г. К. Болтон у своїй роботі «A Modern Oracle and Its Prototypes. A Study in Catoptromancy» торкнувся досить цікавої біблійної теми, пов'язаної з *Урімом і Туммімом*. Перш ніж розглянути описаний ним спосіб трактування божественної волі через дзеркало, слід розібратися у самому понятті. Айзек Азімов каже про *урім і туммім* як про частину облачення первосвященика. Проте загалом що таке *урім і туммім* невідомо. Це єврейські слова, але переклад їх нічого не прояснює, адже означають вони «світло» і «досконалість». Найчастіше передбачається, що *урім і туммім* представляли собою вид жереба, який використовувався в тлумаченні божественної волі. При правильно заданому питанні один з жеребів міг вказувати на позитивну, а другий на негативну відповіді, але якщо питання було задано не чітко, ці предмети нічого не вказували, даючи зрозуміти, що божественної вказівки не буде. Загалом точний характер використання *уріма і тумміма* в Біблії не описується, а сам цей тип ворожіння зник з використання вже наприкінці часів Старого Заповіту [Азімов 2013].

Проте Болтон описував власний досвід спілкування з людиною, яка у відносно сучасний час (текст був написаний у 1893 році) користувалася методом ворожіння з участю тих самих *уріма і тумміма*. Темне дзеркало, яке дала йому та людина, назвавши його сучасним оракулом, аналогічним давнім *уріму і тумміму*, являло собою просте скло, покрите якимось вугільно-чорним матеріалом, з акуратною скошеною позолоченою рамкою. Воно було встановлене на простій дерев'яній підставці. Поверхня дзеркала була пласка і тьмяна, тому погано відображала риси людини, що дивилася в нього, або яскраві предмети в кімнаті. Це «Дзеркало Світу» нібито дозволяло тим, хто володіє даром ясновидіння, читати повідомлення великих людей в Духовному Світі [Bolton 1893, с. 26].

Метод використання цього дзеркала наступний: двоє людей, один «позитивний», а інший «негативний», йдуть разом в абсолютно темну кімнату. «Позитив» тримає скло двома руками, причому великий палець кожної знаходиться на задній стороні дзеркала, а інші чотири пальці кожної руки прикладаються до дзеркальної поверхні. Двоє людей, «позитивний» і «негативний», для зручності можуть сісти, але не повинні торкатися один одного. Негатив, або медіум, потім пильно дивиться в темне дзеркало, і на його поверхні більш-менш ясно з'являються видіння і написи. Написи були різнокольоровими. Червоний колір – нижчий, білий – колір вищої чистоти, а золотий колір – верховний. Іноді з'являлися дивні написи на невідомих мовах, всі ці повідомлення приходили швидше, ніж їх можна записати, а такий «сеанс» міг тривати до трьох годин поспіль. Іноді повідомлення з'являлися в зворотному напрямку, причому остання буква повідомлення була насправді першою, а деколи напис взагалі був перевернутим [Bolton 1893, с. 26].

В ті дні, коли астрологічно-алхімічна символіка складала невід'ємну частину поглядів освічених європейців і була прийнята філософами (XIV-XVII ст.), магичні дзеркала виготовлялися з так званого *електрума*, сплаву семи відомих металів. Вважалося, що метали, названі на честь планет, поглинають і зберігають певну небесну енергію, і, отже, їх комбінація була особливо ефективною для створення магичних предметів. З цього *електрума* робили амулети, обереги, чарівні перстні, фігурки, дзвіночки, медалі, дзеркала тощо [Bolton 1893, с. 33].

Видатний *ятрохімік* Парацельс наводить цікаві подробиці приготування цього *електрума*: «Візьміть десять частин чистого золота, десять частин срібла, п'ять частин міді, дві частини олова, дві частини свинцю, одну частину порошкового заліза і п'ять частин ртуті. Всі ці метали мають бути чистими. Тепер дочекайтеся години, коли планети Сатурн і Меркурій зійдуться в з'єднанні, і приготуйте все необхідне до цього часу. Приготуйте вогонь, тигель, ртуть і свинець своєчасно, адже весь процес повинен проходити саме під час цього «з'єднання»

планет. Як тільки це відбудеться, розплавте свинець, додайте ртуті і дайте йому охолонути. Після того, як це буде зроблено, дочекайтеся з'єднання Юпітера з Сатурном і Меркурієм; розплавте сплав свинцю і ртуті в тиглі, а в іншому тиглі олово і злийте метали разом в потрібний момент. Тепер ви повинні дочекатися з'єднання Сонця з однією або обома вищезгаданими планетами. Тільки після цього до отриманого сплаву додають й виплавлене золото.. Під час з'єднання Місяця з Сонцем, Сатурном або Меркурієм срібло додається аналогічним чином, а під час з'єднання Венери з однією з перерахованих вище планет додається мідь. Нарешті, під час такого з'єднання з Марсом все завершується додаванням порошкоподібного заліза. Перемішайте рідку масу сухою палицею з гамамелісу і дайте їй охолонути» [Bolton 1893, с. 33].

Як зрозуміло з вищенаведеного опису створення цього загадкового сплаву, важливу роль у цьому процесі відігравало положення планет, що й підтверджувало необхідність наділити отриманий метал «небесними силами». Далі говорилося про необхідність створення з отриманого сплаву одразу трьох дзеркал, кожне з яких необхідно було відшліфувати при також сприятливому розташуванні планет. Наостанок усі три дзеркала повинні були бути покладені у чисту джерельну воду на годину, а лише потім могли використовуватися у мантичних практиках [Bolton 1893, с. 34].

Вважалося, що за допомогою такого дзеркала можливо було побачити події і минулого, і сучасного, і майбутнього. Можна було побачити інших людей, прослідкувати що роблять ваші вороги чи друзі або що вони будуть робити. І не тільки людей – а взагалі будь-який бажаний предмет, де б він не знаходився. Можливо було побачити в такому дзеркалі все, що коли-небудь було записано або сказано, а також побачити людину, яка це сказала, і дізнатися причини, які змусили її щось сказати або зробити. Загалом – це було «чудесне» дзеркало для задоволення

майже будь-яких потреб, але тут чітко прослідковується момент «особливості» такого дзеркала.

У багатьох народів і у різні часи загалом будь-яке дзеркало вважалося саме по собі магічним предметом, порталом у невідоме, провідником у потойбічний світ, вмістилищем душі і таке інше, а в описі Болтона можна побачити поєднання основних, якщо можна так сказати, функцій дзеркала з чисто людською забобонністю і жагою до певної видовищності й винятковості конкретного предмета. Часто така винятковість здобувалася за допомогою якихось зовнішніх аспектів, наприклад, особливого часу або місця проведення ритуалу. Також на вищенаведених прикладах зрозуміло, що часто і безпосередньо матеріал, з якого було зроблене дзеркало, мав величезне значення, але за межі якогось конкретного металу чи простого сплаву це зазвичай не виходило. Тут же, в описі Парацельса, подібна жага до створення особливого предмету була доведена майже до абсурду – настільки точні вимоги до співвідношення конкретних металів і до часу змішання окремо кожного з них в певний конкретний момент, пов'язаний навіть не з часом доби, а з положенням небесних тіл, лише в черговий раз доводять, що чим більше певних незвичайних і начебто наділених якоюсь особливою вагою і силою моментів задіяно, тим сильніша віра людей в магічну дієздатність такого предмета.

Ворожіння з дзеркалом загалом належать до найгірше збережених. Насамперед зберігаються найбільш поширені види ворожінь, які практикуються носіями культури навіть зараз, а ті, що вважалися небезпечними й навіть забороненими, поступово зникають й забуваються [Помінчук 2009, с. 396].

Отже можна побачити, що на використання дзеркала у мантичних обрядах вплинула саме його властивість відображати людей та світ, завдяки якій воно й стало вважатися певною межею між світами, порталом до невідомого. Проте найчастіше подібні ритуали проводилися не з метою викликати якісь наслідки, а саме дізнатися відповідь на якесь питання, здобути з «тієї сторони» певне знання,

словом – отримати певну перевагу у подальшому житті. Також важливим значенням дзеркала було його зіставлення з певною кліткою не тільки для людської душі, а також для злих духів, невідомих сутностей та навіть божеств. За допомогою дзеркала люди намагалися підкорити сили, яким поклоняються або яких бояться. Одними з найрозповсюдженіших мантичних практик були ритуали, направлені на пошук людини (найчастіше – судженого).

2.3. Ворожіння з водою

Роль певного порталу й межі між світами на рівні з дзеркалом виконує й вода. Загалом, саме у воді дзеркало, можна сказати, цю свою властивість і перейняло. Але окрім того, що, як і через дзеркало, через воду можна зазирнути у «інший світ», доторкнутися до потойбічного, вода була місцем, пов'язаним з певними божествами. Можна сказати, що вона також виступала атрибутом божеств. І ворожіння тут йде не тільки від самої води, а й від сутностей, які вода нібито породжує.

Н. А. Кринична досліджує північноруські міто-ритуальні традиції ворожіння води та водних божеств. Серед водяних істот, які виконують роль мітичних віщунів, помітно переважають жіночі персонажі: хазяйка води, водяница, русалка, дівчина, дівка, діва, жінка, «ніби як жінка», «жінка-водяник», «людина, як жінка» та інші. Лише деколи йдеться про водяного або донного, тобто того, що мешкає на дні озера/моря. Також бувають випадки, коли такі істоти взагалі не піддаються опису якоїсь статі. Інколи вони являються людям в образі тварин, в інших випадках навіть можуть бути предметами (наприклад, дерев'яною дощечкою, що пливе по воді) [Криничная 2013, с. 14]. За рідкісним винятком, мітична жінка вод, виконуючи вирок долі, позбавлена яких би то не було моральних якостей. У цьому вона

уподібнюється самій водній стихії, яка «абсолютно автономна, байдужа до богів, людей і історії» [Криничная 2013, с. 20].

Атрибутом таких водяних божеств часто виступало довге волосся (яке само по собі часто асоціювалося з магічною силою і було її провідником) та певне чітке місце або предмет, поруч з яким це божество являлося людині. Наприклад, часто можна побачити образ дівчини, яка сидить на камені біля води, і цей камінь майже завжди знаходився на протилежному від спостерігача березі. Це являлося символом ніби відділення цих істот від людського світу, тут вода і виступала межею, через яку людина не була здатна пройти (Криничная 2013, с. 15).

Сама по собі поява таких мітичних істот вже означала певні зміни у житті людини і майже завжди зміни саме у погану сторону – часто водне божество пророчило смерть або недуг, інколи навіть війну. Нещастя може статися і з тим, хто безпосередньо бачив водну істоту, і з тим, хто в контакт з нею не входив. Також водні божества, окрім того, що можуть пророчити майбутнє згідно з власною волею та бажання це робити, інколи (досить рідко) просто відповідали на питання людей.

Окрім того, що вода була таким місцем, яке породжувало магічних істот, пов'язаних з нею, і керувало ними, вона й сама часто використовувалась у мантичних практиках й обрядах. Інколи навіть не безпосередньо, а як певний знак чи забобона.

Здавна слов'яни, наприклад, вважали воду святою і надавали їй очищувальної сили та магічних властивостей. Вода загалом є потрібним елементом у різних способах ворожіння. На сьогодні, за спостереженнями описано вісім різновидів гідромантії – дівочих ворожінь на воді про заміжжя. Воді властива подвійна символіка. З одного боку, як вже згадувалося вище, завдяки своїм природним властивостям воду пов'язують зі здатністю відображення, вона є засобом магічного

очищення. А з іншого боку – вода є небезпечною, адже вважається простором між світом живих і мертвих, адже у багатьох культурах є міти, пов’язані з цією ідеєю.

Архаїчні ворожіння з водою є порівняно нечисленими. На думку вчених, цей вид ворожінь розвинувся на основі прагнень людини встановити контакт зі світом померлих предків: магичне наповнення ритуальних дій з водою пов’язане з усвідомленням її як межі між цим, світом живих, і тим, світом померлих. Воду сприймали також як середовище існування духів, які здатні розказати про майбутнє. Важливими стають такі якості води, як можливість отримувати відображення від її поверхні та плинність води [Помінчук 2009, с. 395].

Віками освячений метод ворожіння на воді полягає у викликанні злого духу, що живе у водоймі. Протічна вода – символ очищення, життя. Через протічну воду простежувався ніби зв’язок з потойбічним світом, померлими родичами, в основі якого лежить опозиція «свій/чужий». Згідно з повір’ям, подивившись у чисту воду, можна дізнатися про своє минуле чи майбутнє, побачити своїх наречених. Воді надають властивості відображати «задзеркальний» світ так само, як дзеркало. Давнє ворожіння полягало в дослідженні поверхні води, що перебуває у вільному стані, в пошуках різновидів зображень, знаків і символів [Савченко 2010, с. 228].

Серед ворожінь на Водохреща, які також часто були пов’язані з водою, виділяють три основні групи:

1. ворожіння про життя/смерть;
2. ворожіння про майбутній урожай;
3. ворожіння про майбутнє заміжжя.

Ці групи пов’язані між собою за певними ознаками: учасники зверталися до душ, щоб дізнатися, кого з членів сім’ї чекає смерть, хороший чи поганий буде урожай (що також зачіпало питання життя та смерті), яке життя – щасливе й багате чи нещасливе й бідне чекає дівчину після заміжжя і т. і. [Помінчук 2009, с. 395].

Вода часто виступала не основним атрибутом ворожіння, а як додатковий предмет у ритуалі. Наприклад, у народів Калмикії був розповсюджений метод ворожіння по свинцю. Це ворожіння проводилося до заходу сонця. Свинець попередньо плавили, саджали дитину на стілець (загалом, ворожіння проводилося саме на дітях, якщо ті погано спали вночі) і тоді, тримаючи у неї над головою чашу з холодною водою, вливали туди розплавлений свинець. Метал у воді охолоджувався й приймав якусь форму, по якій і бачили результат ворожіння. За повір'ями, свинець міг прийняти форму предмета або звіра, якого злякалася дитина. Після завершення ворожіння воду з чаші виливали у сторону заходу сонця, а свинець залишали для майбутніх ворожінь. Люди вірили, що цей метод ворожіння допоможе дитині позбавитися страху й нормально спати [Шантаєв 2020, с. 180].

Ще один вид ворожінь у калмиків, де використовувалася вода, задіював також сірники. До нього зверталися, щоб побачити, наврочили на дитину чи ні. Для цього беруть склянку води або банку ємністю до півлітра і нову коробку сірників. Потім по черзі спалюють дев'ять сірників поспіль, тримаючи при цьому банку з водою над головою дитини. Коли сірник догорає дощенту, його опускають в банку з водою. У разі, якщо «пристріт» існує, то сірники встають вертикально на дно банки. Якщо ж «пристріт» відсутній, то сірники будуть знаходитися горизонтально і плавати на поверхні води. У деяких випадках після проведеної процедури цієї ж водою обмивають обличчя, руки і ноги дитини. Якщо дитина в цей час здригнулася, то це добра ознака, що «пристріт» відступає. Потім дитина повинна три рази сплюнути в цю банку з водою, після чого беруть щіпку солі, розділивши її на три частини, сиплють в банку і ще додають трохи пічної золи. Перш ніж вилити воду, читали певне заклинання [Шантаєв 2020, с. 180].

Є ще один спосіб такого ворожіння від пристріту. Тут палаючими сірниками проводять над головою дитини, а потім тушать у банці з водою. Якщо сірники тонули – то можливо таки є якийсь наговір, якщо не тонули – значить все добре.

Вміст банки виливали вночі і дотримувалися заборони, тобто до ранку на вулицю виходити було не можна. Так, в одному варіанті, воду виливають за межами двору в сторону заходу сонця, туди, де мало ходять, у другому випадку – виливають на розвилці доріг, в третьому – просто на дорогу, на три сторони світу, вимовляючи заговор [Шантаєв 2020, с. 181].

Досить примітними є забобони та прикмети, пов'язані з водою, які також можна віднести до мантичних практик. Наприклад, напрозорити майбутнє можуть звуки води – якщо у колодці капає вода, наприклад, то це вірний знак про близьке весілля. Відображення на воді також могли стати віщуванням, не просто так з'явилася приказка «як у воду глядіти», адже часто вода могла викрити правду або відповісти на бажане питання (наприклад, у воді можна було побачити обличчя майбутнього чоловіка або розшукуваної людини). І навіть вода, налита у стакан або інший посуд, не втрачала своїх магічних властивостей.

Віщують також на речах, взятих з води. Наприклад, дівчата беруть певним способом з річки або ополонки разом з водою камінці, а потім розглядають їх: якщо камінчик чорний, то і наречений буде чорний, якщо білий, то і наречений білий, а якщо камінь в цяточку, то жених буде рябий. Цей вийнятий з річки камінчик кладуть на ніч біля голови: хто присниться, той і буде чоловіком. В інших варіантах атрибути, взяті поза водою, кидають на воду в розрахунок на її здатність посилювати передвістя [Криничная 2013, с. 21].

Отже загалом можна сказати, що функція порталу між світами до дзеркала перейшла саме від води – існує багато мітів та уявлень, пов'язаних з тим, що вода є межею між світом «нашим» та «чужим». Саме ця властивість стала однією з причин, чому вода також була залучена до багатьох мантичних ритуалів та обрядів і також була місцем, через яке людина могла зв'язатися з божествами або зустрітися з потойбічними сутностями.

РОЗДІЛ 3. СУЧАНИЙ ДЗЕРКАЛЬНИЙ ФОЛЬКЛОР

Звісно, сила віри у магічні властивості дзеркала найсильнішою була у давні часи, з часом вірування людей змінювалися, щось почало вважатися безглуздом, щось «єретичним», загальна забобонність згасала і традиційні погляди на мітологічне значення дзеркала відходили на другий план. Зараз вже можна сказати, що віра у прикмети властива скоріше старшому поколінню, але, зрозуміло, погляди на магію і віра у невідоме й потойбічне не зникнуть ніколи.

Сьогодні, якщо не брати до уваги основні мотиви про душу людини у дзеркалі, завішування дзеркал після смерті людини, віру у негативні наслідки після розбиття дзеркала і таке інше, найчастіше дзеркальна магія проявляє себе у, якщо можна так сказати, «страшилках». Це можуть бути як і кіно- або мультфільми, серіали, так і книги, певні міські або шкільні легенди, дитячі ворожіння з викликом Пікової Дами та Кривавої Мері тощо. Віра у дзеркало як портал у невідоме стала «традицією», яка в свою чергу послужила основою формування сучасної не тільки ворожильної культури, а й певної хоррор культури. Хотілося б розглянути те, як саме віра у дзеркальну магію проявляє себе у сучасній культурі на прикладах дитячого (та шкільного) фольклору, розповсюджених тропів у кіноіндустрії та популярних сьогодні методів віщування за допомогою дзеркал.

Загалом «дитяча магія» стала об'єктом наукових досліджень відносно нещодавно, лише наприкінці двадцятого століття почали з'являтися видання про шкільний дитячий фольклор та педагогічні наукові роботи, які через цей аспект намагалися загалом подивитися на феномен дитинства. Всім нам відомі «призивання» Пікової Дами або Кривавої Мері, цукрових гномиків і різного роду легенди, коли опівночі з дзеркала з'являється якась істота з іншого світу. Звісно, такі «гадання» важко назвати ворожінням або мантичними практиками, проте саме для дітей ці поняття майже ідентичні – у кінці кінців все зводиться до того, щоб

доторкнутися до потойбічного світу і отримати певне заборонене або «секретне» виняткове знання, словом – увійти у контакт з невідомим.

М. Армітаж, наприклад, пише про те, як у 90х роках під час своєї роботи консультантом він виявив певну закономірність у різних школах Британії – майже 65% усіх досліджуваних у цьому питанні навчальних закладів мали одну й ту саму легенду про «туалетного привида», яка щоразу повторювалася майже слово в слово. Найчастіше центральним образом у таких легендах була жінка, яку у більшості випадків називали Білою Леді – досить поширений образ привида як у фольклорі, так і у кіно та книгах. Загалом найчастіше привидами у подібних історіях виступають саме жінки, а самі привиди зазвичай білі або прозорі, тому чогось незвичайного тут, загалом, немає. Звісно, що історія про Білу Леді поширена не тільки у Британії: «вона» добре відома в Сполучених Штатах, Канаді, Швеції, Голландії, Франції, Австралії, Японії та Таїланді. І не тільки серед дітей, що навчаються у початковій школі, до «туалетного привида» взивають і учні середньої та старшої школи, а також навіть коледжів і університетів [Armitage 2006].

Імена у цієї Білої Леді загалом, різні. Одним з поширених варіантів є саме Кривава Мері (Мері Джейн, Мері Лу, Мері Уорт тощо), яке пов'язується з Марією І Тюдор, яка здобула собі досить криваву репутацію і відповідне прізвище. Такий зв'язок пов'язується загалом з необхідністю відсилати імена на якихось конкретних персонажів, адже такий привид, який здобув популярність у багатьох країнах світу, повинен мати особливе ім'я, як і будь-який довгоіснуючий міт [Armitage 2006, с. 3].

Е. Такер називає історії про Криваву Мері легендами про «дзеркальну відьму», які від простих сюжетів про нещасних жертв поступово перетворилися на історії про агресивних злих жінок, які пробиралися у світ живих через дзеркала і намагалися принести нещастя чи біль тим, хто їх побачив або викликав. Проте важливим аспектом тут виступає віра у те, що Мері є справжньою – багато таких легенд стверджують, що привид шкодить лише тим, хто не впевнений у своїй вірі в

його існування. Виклик Кривавої Мері через дзеркало можна назвати певним обрядом ініціації, де нагородою від Мері для тих, хто щиро вірить у її історію, є можливість побачити її обличчя [Tucker 2005].

З точки зору психології ритуал виклику Кривавої Мері можна назвати бажанням дітей самоідентифікуватися у певний період їхнього життя (підлітковий, коли постає проблема розуміння власного місця у соціумі) через контакт з певними потойбічними силами, які можуть дати відповіді на їхні питання. Загалом тут можна побачити пряму паралель з більш традиційними мітологічними поглядами і використанням дзеркал у ритуалах, про які йшлося трохи раніше – людина через певний портал, якими часто виступали дзеркала, намагалися пізнати світ, зрозуміти те невідоме, що ховалося у задзеркаллі, а отже через власне відображення у ньому зрозуміти й самих себе. Такер також наголошує на тому, що діти у обличчі Мері, що з'являється у дзеркалах, бачать або хочуть побачити певні аспекти власного «Я», і вважають, що через таке випробування страхом пройдуть певний ритуал посвяти у нібито доросле життя.

Окремо інтерпретує значення ритуалу з Кривавою Мері А. Дандес, який наголошує на зв'язку ритуалу з початком менструації у дівчат [Dundes 1998]. На його думку, цей ритуал властивий лише дівчатам як раз у той період, коли у них повинен початися менструальний цикл, хоча за свідченнями багатьох дослідників (наприклад, як написано у тої ж Е. Такер) це не зовсім так, і учасниками ритуалу часто можуть бути і хлопці. Можливо, у певній мірі дійсно можна пов'язати певну табуйованість і страх перед темою менструації з тими ж самими емоціями під час задіяності у ритуалі на кшталт виклику Кривавої Мері, до того ж зв'язок конкретно цієї легенди з кров'ю може підтвердити цю думку. Загалом мітологія та історія показують, що у всі часи менструальна кров наділялася певними магічними властивостями, вона часто була одним з атрибутів відьомських ритуалів і могла виступати певним аналогом жертви під час обрядів, тому такий зв'язок процесу

менструації з магічним обрядом не здається дивним. У такому випадку ритуал Кривавої Мері виступає досить конкретною посвятою й переходом дівчинки від періоду дитинства до періоду жіночності, адже, ототожнюючи себе з відображенням закривавленої жінки у дзеркалі, дівчата можуть подолати той страх, який вони відчують перед початком першої менструації.

Сам опис ритуалу у всіх джерелах майже однаковий і відрізняється скоріш деталями, ніж чимось принциповим. Майже скрізь головними аспектами визивання Кривавої Мері є по-перше – дзеркало, по-друге – темрява, і по-третє – ім'я, яким кличуть привида. Найпростіший спосіб – у темряві стати перед дзеркалом і три рази покликати Мері по імені [Tucker 2005], хоча Дандес, наприклад, наводить інформацію про те, що ім'я у деяких випадках повторюється аж 47 разів [Dundes 1998]. Часто на дзеркалі щось пишуть помадою чи навіть кров'ю з пробитого голкою пальця. Цікавим є опис ритуалу, де зазначається, що дві людини пробивають собі великий палець, потім стискають дві краплі крові разом і десять раз промовляють «Ми віримо у Криваву Мері» з заплющеними очима. Потім, розплющивши очі, вони дивляться у дзеркало й там повинно з'явитися обличчя Мері (часто закривавлене через рану на голові) [Dundes 1998, с. 121]. Тут можна побачити, що також важливою частиною ритуалу є щира віра в існування Мері, інакше її відображення не з'явиться. Певне заклинання призиву привида також може відрізнитися, часто вистачає простого імені, проте багато де зазначається, що найбільш доречною буде віршована форма, наприклад «Bloody Mary, Bloody Mary, we've killed your white baby» [Armitage 2006].

Певним аналогом Кривавої Мері є ще один досить відомий персонаж дитячого фольклору – Пікова Дама. Визначити, коли саме образ Пікової Дами проник в дитячий фольклор досить складно. Проте можна сказати, що значну популярність Пікова Дама отримала приблизно у 70-х роках минулого століття, коли поширилися її визивання за допомогою дзеркала. Тексти про Пікову Даму

зустрічалися і раніше, але вони мали дещо інший характер, зокрема, при викликанні Пікової дами не використовувалося дзеркало [Белоусов 1998].

Описи ритуалу для призиву Пікової Дами досить однотипні. Як правило, для визивання використовують дзеркало і карту – даму пік. Зазвичай це роблять в компанії в темній кімнаті, будинку або в піонерському таборі, іноді в шкільному кабінеті, де зашторюють вікна, інколи це роблять наодинці у ліжку під ковдрою. Найкраще викликати Пікову даму опівночі. Потрібно тричі повторити: «Пікова дама, з'явся!», у цей час дивитися в дзеркало і чекати того, що станеться далі. Незважаючи на те, що загалом увесь ритуал проводиться саме заради цього, момент появи Пікової Дами вважається найнебезпечнішим. Побачивши її, потрібно відразу включити світло або сказати: «Пікова дама, згинь!». І, якщо не встигнеш цього зробити, Пікова дама може задушити або вдарити в обличчя. При її появі необхідно також дотримуватися ряду заборон – в присутності Пікової Дами не можна мовчати, ворухитися, кричати або дивитися на неї (хоча остання заборона виглядає майже безглуздою) [Белоусов 1998].

Викликання Пікової Дами певною мірою відтворює схему дівочих ворожінь про судженого. Характерно, що ці традиційні ворожіння також оповиті атмосферою страху, адже, як вже згадувалося раніше, часто дзеркало закривали одразу після того, як побачать видіння, щоб воно не змогло нашкодити тому, хто дивиться у дзеркало. Призив Пікової Дами зближується з дівочими ворожіннями і за часом, і по загальній обстановці, і по використанню таких предметів, як дзеркало і свічки. Є, однак, і відмінності: зокрема, основна мета ворожінь – дізнатися свою долю, Пікову Даму ж визивають, як правило, щоб загадати якесь бажання. Часто навіть просто для того, щоб піддатися атмосфері того страху і загадковості, яку можна відчутти під час проведення ритуалу.

Загалом можна сказати, що популярності призив Пікової Дами набув саме тому, що дає можливість побачити появу вигаданого персонажа наяву. Налаштовані

атмосферою таємничого, темрявою, задалегідь налякані можливістю драматичного фіналу, діти сидять нерухомо в тиші і пильно дивляться на темну поверхню дзеркала. Як відомо, роздивляння якогось блискучого предмета – звичайний прийом, який застосовується при гіпнозі. Це дозволяє зосередити увагу, відключитися від зовнішнього світу і в той же час діє гнітючим чином на психіку. Важливу роль тут грає магічне значення дзеркала і карт, які грають важливу роль у ритуалі [Белоусов 1998].

Те, що саме бачать діти в дзеркалі, описують по-різному. Найчастіше там з'являється жінка – оживає образ Пікової Дами з карти, іноді з'являється лише її очі або з дзеркала тягнеться жіноча рука. Згідно з деякими описами, Пікова Дама йде з глибини дзеркала у напрямку до тих, хто її викликає, і одночасно збільшується в розмірах, займаючи собою все дзеркало. Особлива небезпека призиву обумовлена тим, що Пікова Дама цілком або окремі частини її тіла нібито можуть вийти з дзеркала, адже дзеркало сприймається саме як портал до потойбічного світу Задзеркалля [Белоусов 1998].

Певною спільною рисою у Пікової Дами та Кривавої Мері є й те, що вони можуть виступати не тільки небезпечними негативними сутностями, а й тими, хто може допомогти, виконати бажання тощо.

Загалом можна чітко прослідкувати те, як давня віра в магічні властивості дзеркала проявила себе у таких вже більш сучасних, хоча й дитячих, ритуалах. Загальна сутність і частково мета змінилися, але основні риси мантичних дзеркальних технік тут збереглися. В першу чергу мантика завжди була способом людини доторкнутися до потойбічного світу, розібратися з тим, що існує за межами звичної для неї реальності і здобути з цього певну вигоду – дізнатися у незнайомих сутностей про майбутнє, долю, знайти захист від злих сил і таке інше. Через своє відображення у дзеркалі людина також завжди намагалася самоідентифікуватися, тому й з'явилися вірування про те, що дзеркало здатне поглинати частину людської

душі, а інколи й взагалі повністю ставало її вмістилищем. Дзеркальне відображення одночасно здається людині і собою, і чимось зовсім чужим, саме тому описані ритуали з Кривавою Мері і Піковою Дамою можна вважати певним способом дітей пройти ініціацію до «дорослого» життя.

Загалом призивання цих сутностей майже повністю повторює деякі давні дзеркальні мантичні техніки – тут і звернення до потойбічного, і поставлене питання (загальна мета ритуалу), і безліч умовностей (конкретне місце, час і атрибути ритуалу), і певна мітологічна основа (тобто необхідна віра у вагомість сил, з якими людина йде на контакт).

Але все ж таки, незважаючи на те, що були розглянуті ритуали, властиві скоріше дітям, ніж дорослим, можна прослідкувати історичну зміну першочергового значення подібних обрядів. Тут доречно буде сказати, що вони частково втратили свою сакральність – у сучасному світі подібні віщування набувають свого розповсюдження скоріше через залучення людини до чогось страшного, до того, що збуджує свідомість, змушує відчувати атмосферу таїнства та загалом направлені на отримання «гострих» відчуттів. Це досить чітко прослідковується у масовій культурі – хоррор культура стала її невід’ємною частиною і проявляє себе у досить багатьох сферах, а основою для цієї культури у більшості своїй стають саме традиційні вірування. Тому не дивно, що часто основою для, наприклад, фільмів та книг стає і дзеркальна магія, а саме віра у дзеркало як у портал між світами.

Яскравою ілюстрацією давніх вірувань у те, що відображення у дзеркалі може вплинути й на саму людину, не тільки на її душу, а й навіть на тіло (нашкодити або навіть вбити) є фільм «Дзеркала» (2008) режисера Олександра Ажа, який відомий своєю кривавою сценою з дзеркалом. За його сюжетом у дзеркалах знаходиться якась зла сутність, демон, який може через відображення людей керувати ними, як маріонетками. У кінофільмі показано, як дзеркальні двійники людей не

підкоряються ним і навіть доводять свої «оригінали» до смерті, що й відбувається з сестрою головного героя. Коли дівчина приймає ванну, її відображення у дзеркалі починає розривати собі рота й від цього аналогічним чином помирає сама дівчина.

Коротко, але цікаво ілюструє дзеркало саме як портал між світами фінал відомого усім фільму «Кошмар на вулиці В'язів» (2010), а точніше ремейк оригінального фільму 2010 року. У фіналі, коли сюжет начебто закінчується хеппі-ендом, Фредді Крюгер вбиває мати головної героїні і через дзеркало забирає її у свій «задзеркальний» вимір. Цікавою ця сцена здалась через одну деталь – коли сам Крюгер «винирює» з дзеркала, щоб забрати жінку, воно розбивається, а коли він остаточно утягує її за собою, розбита поверхня знову стає цілою. Це добре показує, з одного боку, крихкість дзеркал навіть незважаючи на їхню магічну силу, а з іншого ілюструє те, що навіть розбите дзеркало не втрачає своїх властивостей – кожна окрема частина розбитого дзеркала все одно зберігає здатність відображати світ й бути порталом у невідоме, а тут дзеркало навіть приймає свою цілу форму, говорячи про те, що «портал», яким воно являється, ніколи не закриється.

Ілюстрацією однієї з тих легенд, де «прокляте» дзеркало переходить від одного власника до іншого й накликає на усю родину нещастя є фільм «Окулус» (2013), в якому сім'я переїжджає у новий будинок, а батько купує у свій новий кабінет старовинне дзеркало. З часом стає зрозумілим, що у цьому дзеркалі мешкає сутність, яку й називають Окулусом. Вона накликає на людей поруч з собою ілюзії, керує ними і навіть змушує вбивати одне одного.

Звісно, є фільми, які безпосередньо пов'язані з обрядами ворожінь та призивів потойбічних сутностей з дзеркал. Прикладом можуть стати кінокартини «Пікова Дама: чорний обряд» (2015), «Ніч демонів» (1988) або «Міські легенди 3. Кривава Мері» (2005).

Те, що мотиви дзеркальної магії та дзеркало як портал найчастіше сьогодні з'являються саме у фільмах жахів показує, що подібне ритуальне значення дзеркала зараз асоціюється скоріше не з релігією, як це було раніше (спілкування з богами, дзеркало як божественний атрибут), а саме з чимось страшним, що зможе викликати у людини відчуття жаху, змусити її пройти через певну ініціацію через цей страх.

Звісно не можна сказати, що ворожіння на дзеркалах залишилося лише частиною дитячої або масової культури. І у сучасності залишається безліч людей, які вірять у магію, проводять обряди самостійно або ж йдуть за певною консультацією до так званих екстрасенсів, сучасних відьом, гадалок, віщунів тощо. Культура ворожіння залишається дуже активною і по цей час, наприклад, особливо популярною серед молоді зараз є тема карт Таро та скандинавських рун, але не оминають увагою і дзеркало.

Цікаво буде проаналізувати описи таких ритуалів з тематичних сайтів для жінок або порталів про магію, які ведуть ті самі сучасні відьми. Вони можуть яскраво проілюструвати те, чи збереглися зараз ті давні традиції ворожінь і як вони трансформувалися під впливом сучасної культури.

Одним з найнебезпечніших і діючих методів ворожіння сьогодні вважається «Дзеркальний коридор», яке проводиться в основному жінками з метою дізнатися про свого майбутнього чоловіка. Словом – це ворожіння на судженого. За кілька хвилин до настання півночі вимикають світло і запалюють свічки. Для ворожіння знадобляться два дзеркала, одне повинно бути трохи більше іншого. Їх потрібно встановити наступним чином: велике дзеркало розташовують дзеркальною стороною до себе, а менше з дзеркал ставлять навпроти першого так, що на їх поверхні повинен з'явитися нібито дзеркальний коридор. Потім по обидві сторони від дзеркал встановлюють запалені свічки.

Дівчина, що ворожить, сідає так, щоб бачити своє обличчя в дзеркалі. Їй треба повільно розчісувати волосся (у деяких варіантах розчісувати волосся не обов'язково) і закликати судженого показати своє обличчя. Обряд повинен проходити до тих пір, поки в відображенні не з'явиться обличчя чоловіка, проте більше як ніж півгодини ритуал проводити не рекомендують. Якщо щось піде не так і дівчина відчує страх, ритуал слід завершити.

Це ворожіння вважається дуже ефективним, але і небезпечним. Як було згадано до цього, вважається, що нечиста сила може проявити себе через дзеркало і нашкодити тому, хто проводить ритуал – дівчини бояться, що злі сутності з дзеркала можуть їх поранити, залишити шрами на обличчі або ж взагалі вбити чи змусити зійти з розуму.

Ворожіння на судженого дуже неоднозначне. Деяким дівчатам майбутній наречений може прийти в дзеркалі відразу, інші можуть побачити його пізніше. Вважається, що він буде стояти у дівчини за спиною, і вона зможе побачити його в дзеркальному відображенні. Сам ритуал обов'язково супроводжується заклинанням, наприклад: «Суджений мій, ряджений, прийди, явись мені в цьому дзеркалі». Якщо дівчину не лякає поява в дзеркалі відображення чоловіка, вона може уважно вивчити його обличчя, зачіску, і навіть те, у що він одягнений. Після цього потрібно буде вимовити: «Цур цього місця». Цими словами потрібно обов'язково закінчувати ритуал, щоб потойбічні сили не могли потрапити через дзеркальний коридор у світ живих [54].

Загалом цей вид ворожіння дуже схожий на деякі описані у другому розділі ритуали, проте цікавим тут є саме використання одразу двох дзеркал і створення за допомогою них дзеркального коридору. Дзеркало саме по собі вважається порталом у інший світ, проте створення безпосередньо коридору ніби посилює цю його властивість, допомагає потойбічним силам проникнути з Задзеркалля у світ людей.

Існують варіанти ворожінь зі схожим створенням більш сприятливих «порталів» за допомогою дзеркала, наприклад, на поверхні дзеркала малюють сходи або двері.

Ще одним досить розповсюдженим способом ворожіння є так зване «дзеркало світу», у якому залучене не лише дзеркало, а ще й вода, яка у певній мірі розділяє з ним свої властивості. Для цього ритуалу рекомендують використовувати овальне чи кругле дзеркало, яке заздалегідь необхідно зберігати завернутим у шовк. Також рекомендують проводити ритуал на зимні свята (щоб посилити зв'язок з потойбічним світом), а десь навіть пишуть, що церковні свята, навпаки, час не підходящий, адже магією можна накликати на себе «гнів Божий». За три дні до проведення ритуалу потрібно підготувати воду і «зарядити» її, для цього три склянки з водою треба поставити трикутником на відстані 15 сантиметрів один від одної. Близько 15 хвилин тримати руки під холодною проточною водою, а потім потерти долоні одна об одну, поки шкіра не висохне. Щоб безпосередньо зарядити воду руки потрібно тримати над двома склянками, поки смак води не зміниться. Смакові якості води, над якою не тримали руки, залишаються незмінними. Вода під лівою рукою стає позбавленою смаку, під правою – набуває металеві нотки. В такому випадку вона може вважатися зарядженою.

Також треба підготувати саме дзеркало. Його потрібно покласти на стіл відбиваючою стороною догори, зліва поставити й запалити білу свічку, а з правої сторони – червону. Потім долоні потрібно 15 хвилин потримати над запаленими свічками і, коли це все буде зроблено, дзеркало необхідно загорнути у шовк і на три дні покласти у темне місце.

Тільки тоді, коли вода і дзеркало будуть готові до ритуалу, вночі (опівночі, звісно) треба ополоснути руки зарядженою водою, поставити на стіл дзеркало. Тепер зліва від нього запалюється жовта свічка, а справа – синя. Тільки після цього треба вже вдивлятися в дзеркало, задаючи конкретне питання, і в образах, що будуть з'являтися на його поверхні, спробувати відшукати відповіді для себе [55].

Якщо у дзеркальному коридорі певним посилювачем магічного ефекту було друге дзеркало, для створення більш «сталого» і надійного проходу між світами, тут допоміжним атрибутом стає вода, яка, як ми вже згадували, розділяє з дзеркалом властивість створювати портал між цим світом і «іншим», а також, можна сказати, у подібних ритуалах стає певним каталізатором.

Цікаво те, що в інтернеті зараз можна знайти дуже багато онлайн-варіантів ворожіння «дзеркало світу». Деякі сайти пропонують просто ввести свій запит, а потім на картинці дзеркала з'явиться текстова відповідь на нього. Зрозуміло – дуже розмита у дусі «все що хочеш прийде до тебе» або, навпаки, «не отримаєш ти того, чого так бажаєш», часто можна побачити відповіді з відсилками до релігії та Бога. Інші варіанти вже трохи більш оригінальні – питання вже треба не написати, а поставити подумки, потім натиснути на картинку дзеркала й там через деяких час з'явиться якийсь силует або образ, який нібито відповідає на поставлене питання.

Це може говорити про те, що дійсно у певній мірі сакральність ворожіння відходить на другий план, вони стають радше певною частиною розважальної культури. Шкільний фольклор показує, що діти зберігають це особливе ставлення до дзеркал у більш чистому його виді, вони вірять у дзеркало як портал до інших світів, зберігають певну традиційність своїх ритуалів і навіть розуміють небезпеки, які такі обряди за собою несуть. Серед дорослих людей віра у таку магію вже є не дуже розповсюдженою, скоріше зберігаються старовинні забобони про розбиті дзеркала, погані прикмети, пов'язані з ними, і таке інше. Звісно, частина людей, яка продовжує вірити у дзеркальну магію, зберігається. Досить багато сучасних жінок використовують дзеркальні гадання і сьогодні, популярними є екстрасенси та сучасні відьми, які пропонують свої послуги майже офіційно, беруть за це плату й навіть організовують власні офіси. Але це в черговий раз може підтверджувати думку про те, що подібна ритуальна культура стає частиною культури популярної, переростає у хоррор-культуру і втрачає свій сакральний сенс як такий.

Звісно, традиційні ворожіння не зникають. Наприклад, святочні ворожіння досі є популярними серед дівчат у селах, в деяких країнах досі існують шамани та жреці, які використовують дзеркала у своїх ритуалах, але з плином часу все це стає скоріше дивиною, ніж чимось розповсюдженим. Час йде вперед, сучасні люди звертають все менше уваги на такі поняття як «ритуал» або «магія», торкаючись цих тем скоріше заради власної цікавості, ніж тому, що щиро вірять у такі речі.

ПІДСУМКИ

З давніх часів дзеркалу надавалося не лише його значення як предмету повсякденного вжитку, а й значення магічного. Дзеркальну символіку можна прослідкувати у віруваннях багатьох народів – часто дзеркалу надавалося значення божественного атрибуту, як, наприклад, у Китаї чи Японії. Дзеркало ставало символом сонця й світла, деколи воно виступало навіть моделлю всесвіту, наділялося космогонічним змістом, а отже ставало й символом очищення та правди. Тому не дивно, що воно нерідко виступало атрибутом храмів і саме з його допомогою люди намагалися спілкуватися з богами та захищали себе від злих сил.

З іншого боку нерідко дзеркалу надавалося й негативне значення – розбиті дзеркала за повір'ями можуть накликати лиха, у деяких віруваннях забороняли новонародженим дивитися у дзеркала, адже думали, що через це половина їх душі залишиться у Задзеркаллі. Загалом мотив людської душі, що може потрапити у пастку у дзеркалі, проходить через безліч культур – існує багато уявлень про те, що душа власника залишається у дзеркалі після смерті, саме тому навіть у сучасному світі існує традиція ховати, завішувати або відвертати дзеркала, якщо у будинку знаходиться небіжчик.

Всі ці уявлення про дзеркала з'явилися саме через їх здатність відображати на своїй поверхні світ – здавна людина сприймала своє відображення у дзеркалі одночасно і як частину себе, і як щось від себе відмінне. Тому й з'явилося поняття про Задзеркалля – світ по «іншу» сторону, що йде паралельно до світу людського, але існує не для людей. Дзеркало сприймалося як портал у цей потойбічний світ, а отже і як міст між невідомим і реальним. Сутності, що існують по ту сторону дзеркала, сприймалися одночасно і як ворожі, і як ті, від яких можна отримати певну допомогу або вигоду. Люди завжди боялися того, що знаходиться у цьому світі Задзеркалля, а тому наділяли його певними майже божественними силами. Тому

дзеркало й стало атрибутом багатьох обрядів. Мантичні практики існували і існують для того, щоб доторкнутися до потойбічного й знайти відповіді на питання про власну або чужу долю, і у багатьох таких ритуалах саме дзеркало ставало містком для спілкування з потойбічним через свою дуалістичну природу.

Так, наприклад, дзеркало ставало атрибутом у святочних ворожіннях. Дівчата часто використовували саме дзеркало, адже у його відображенні сподівалися побачити обличчя свого майбутнього чоловіка. У деяких народів існувала віра у те, що у дзеркалах можна побачити вже померлих людей, а монгольські шамани й взагалі за допомогою дзеркал зв'язувалися з духами з іншого світу і навіть ув'язнювали їх у дзеркальцях, щоб використати сили потойбічних сутностей. Загалом за потрібних обставин (час, місце й необхідні атрибути) дзеркало може відкрити портал до іншого світу, у якому люди намагаються віднайти відповіді на хвилюючі їх питання.

Зараз культура мантичних технік і віра у магічні властивості дзеркал у якомусь сенсі йде на спад. Звісно, залишилися традиційні уявлення про дзеркало як портал у невідоме, навіть у повсякденному житті ми й досі не відійшли від забобонів з приводу, наприклад, розбитих дзеркал, проте доречно буде сказати, що всі ці міто-релігійні вірування потроху втрачають своє сакральне значення і стають радше частиною популярної культури. Прикладом може стати досі популярний дзеркальний мотив у кіноіндустрії, а люди й досі намагаються пізнати невідоме й доторкнутися до потойбічного ще з дитинства, коли щиро віриш у подібні речі, і у більш зрілому віці, коли частіше намагаєшся просто втамувати свою цікавість.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження використання дзеркал у мантичних техніках дозволило зробити такі висновки:

- Було проаналізовано вплив семантики дзеркала на формування уявлень про дзеркало як портал у невідоме, а саме був встановлений зв'язок між міто-релігійними уявленнями та магічною функцією дзеркал. У традиційних віруваннях багатьох народів існує мітологема дзеркала, проте незважаючи на єдині мотиви у кожній культурі є свої особливі риси у погляді на дзеркала. Деся вони набувають значення атрибутів божества, деся виступають моделлю Космосу, деся є предметом правди та очищення, а у інших випадках, навпаки, здатні накликати на людину нещастя, забрати її душу у інший світ або встановити зв'язок з потойбічним. Проте всі ці уявлення склалися саме через дуалістичну природу дзеркала, через його здатність відбивати на своїй поверхні навколишній світ і створювати ілюзію існування світу по ту сторону дзеркала. Майже усі міто-релігійні уявлення про дзеркала пов'язані саме з його функцією бути «порталом» у світ Задзеркалля, що й визначило роль дзеркала як магічного предмета.
- Був досліджений феномен Задзеркалля і те, як гносеологічна функція дзеркала вплинула на його формування. Визначення «дзеркальної стадії» за Лаканом говорить про те, що у всі часи людина пізнавала власне «Я» та себе в контексті навколишнього світу саме за допомогою свого відображення у дзеркалі. У той же час, коли людина сприймає своє відображення як частину власного «Я», вона наділяє світ на поверхні дзеркала певними реальними рисами. Саме цей аспект людського самопізнання у кінці кінців створив уявлення про «задзеркальний» світ, що є одночасно як відображенням реального, так і зовсім чужим, потойбічним й невідомим.

- Було проаналізовано та зведено мантичні практики різних народів та визначено місце дзеркала у них. Тобто досліджено роль дзеркала як portalу між світами і його роль певного каталізатора у обрядах ворожіння. Як і виходить з традиційних поглядів на дзеркала, в мантичних техніках воно виконувало функцію певного містка між реальним світом і світом потойбічним. Саме за допомогою дзеркала люди намагалися торкнутися невідомого – попросити допомоги, знайти відповіді на свої запитання, дуже поширеним ворожінням було ворожіння на судженого. Також важливою в мантичних техніках був зв'язок дзеркала й людської душі – часто воно використовувалося задля зв'язку з померлими або для того, щоб у свою поверхню «спіймати» потойбічну сутність, словом людина намагалася підкорити собі невідомі їй сили. Дзеркало в обрядах використовувалося одночасно і як каталізатор, і як оберег від злих сил, а через своє значення «portalу» вважалося досить небезпечним для людини предметом.
- Було проаналізовано сучасний погляд на дзеркало як портал у невідоме у контексті сучасної культури. Були використані приклади сучасного дитячого фольклору, образ дзеркала у тематичних кінокартинах та сучасні мантичні практики, які є популярними серед молоді та окремо жінок. Аналіз допоміг зробити висновок, що у сучасному світі мантичні практики та традиційна віра у магічні властивості дзеркал поступово стають частиною розважальної та хоррор-культури. В першу чергу люди звертаються до дзеркальної магії через почуття страху та цікавості, а міто-релігійні уявлення втрачають ту силу людської віри, яку мали у давні часи. Звісно, і сьогодні існують традиційні ворожіння, які практикуються носіями культури, але у більш широкому сенсі мантика втрачає своє сакральне значення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Armitage M. “All about Mary”: Children’s Use of the Toilet Ghost Story as a Mechanism for Dealing with Fear: But Fear of What? //Contemporary Legend. – 2006. – Т. 9. – С. 1-27.
2. Beazley J. D. The world of the Etruscan mirror //The Journal of Hellenic Studies. – 1949. – Т. 69. – С. 1-17.
3. Bolton H. C. A Modern Oracle and Its Prototypes. A Study in Catoptromancy //The Journal of American Folklore. – 1893. – Т. 6. – №. 20. – С. 25-37.
4. Caputo G. B. Dissociation and hallucinations in dyads engaged through interpersonal gazing //Psychiatry research. – 2015. – Т. 228. – №. 3. – С. 659-663.
5. Caputo G. B. Mask in the mirror: The living mask illusion //Perception. – 2011. – Т. 40. – №. 10. – С. 1261-1264.
6. Chadaga J. No Mere Reflection: Mirrors as Windows on Russian Culture //Studies in 20th & 21st Century Literature. – 2010. – Т. 34. – №. 2.
7. Derome M. et al. Resting-state networks of adolescents experiencing depersonalization-like illusions: Cross-sectional and longitudinal findings //Schizophrenia bulletin. – 2018. – Т. 44. – №. suppl_2. – С. S501-S511.
8. Dundes A. Bloody Mary in the mirror: A ritual reflection of pre-pubescent anxiety //Western Folklore. – 1998. – Т. 57. – №. 2/3. – С. 119-135.
9. Eco U. Mirrors // U. Semiotics and the Philosophy of Language. Bloomington: Indiana University Press. – 1983. – С. 202—226.
10. Ekvall R. B. Some aspects of divination in Tibetan society //Ethnology. – 1963. – Т. 2. – №. 1. – С. 31-39.
11. Healy P. F., Blainey M. G. Ancient Maya mosaic mirrors: function, symbolism, and meaning //Ancient Mesoamerica. – 2011. – С. 229-244.
12. Humphrey C. Inside and outside the mirror: Mongolian shamans’ mirrors as instruments of perspectivism //Inner Asia. – 2007. – Т. 9. – №. 2. – С. 173-195.

- 13.Kinsley D. "Through the Looking Glass": Divine Madness in the Hindu Religious Tradition //History of Religions. – 1974. – Т. 13. – №. 4. – С. 270-305.
- 14.MARTINEZ-CONDE S., MACKNIK S. L. Vanished without a Trace //Scientific American Mind. – 2013. – Т. 24. – №. 3. – С. 19-25.
- 15.Miller B. «The Hell of Mirrors» Edogawa Rampo //Cowan Junior/Senior High School. – 2004.
- 16.Sonesson G. The Mirror in-between Picture and Mind //Chinese Semiotic Studies. – 2015. – Т. 11. – №. 2. – С. 159-180.
- 17.Tucker E. Ghosts in mirrors: Reflections of the self //Journal of American Folklore. – 2005. – С. 186-203.
- 18.Азимов А. Урим и туммим // Путеводитель по Библии. — М.: Центрполиграф, 2013.
- 19.Белоусов А. Ф. (ред.). Русский школьный фольклор: от" вызываний" Пиковой дамы до семейных рассказов. — Ладомир, 1998. — Т. 10.
- 20.Вертієнко Г. В. Релігійні функції дзеркала у Скіфії та Ірані (скіфська богиня та зороастрійська Даена: спільні риси?) //Східний світ. — 2011. — №. 2. — С. 29-42.
- 21.Гольцова А. Д. Семиотика зеркала в китайской и славянской культуре //Китай: история и современность.—Екатеринбург, 2018. — 2018. — С. 56-62.
- 22.Гончарук В. А. Філософсько-символічне значення Води в українській етнокультурі : дис. — НП «ЦНТ».
- 23.Дегтярёва О. А. Зеркало как общекультурный феномен. — 2002.
- 24.Дружкин Ю. С. Культура в зеркале-зеркало в культуре //Наука телевидения. — 2012. — №. 9.
- 25.Дякина О. В., Парамонова А. Л. Магия зеркала в жизни и литературе //Альманах мировой науки. — 2016. — №. 11-2. — С. 9-11.
- 26.Зиганьшин Р. М. «Эволюция» магии в конфуцианство //Общество и государство в Китае. — 2012. — Т. 42. — №. 6-1.

27. Золян С. Т. " С В Е Т М О Й, З Е Р К А Л Ь Ц Е, С К А Ж И.."(К С Е М И О Т И К Е В О Л Ш Е Б Н О Г О З Е Р К А Л А) //Труды по знаковым системам. – 1988. – Т. 22. – №. 831. – С. 32-44.
28. Киселевич Я. Е. Происхождение и развитие китайской письменности //Язык и культура: сборник статей XXVIII Международной научной конференции (25–27 сентября 2017 г.). Томск, 2018. – 2018. – С. 466-469.
29. Кладникова С. Старинные русские гадания. – Litres, 2019.
30. Клапоущак С. С., Наумова Л. М. Загадка зеркала.
31. Комиссаров С. А., Черемисин Д. В. Культура, отраженная в зеркалах //Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: История, филология. – 2014. – Т. 13. – №. 4. – С. 228-233.
32. Криничная Н. А. Прорицания воды/водных божеств в севернорусской мифоритуальной традиции //Религиоведение. – 2013. – №. 1. – С. 14-25.
33. Кулешова О. В. История зеркала как предмета-символа //Вестник культурологии. – 2018. – №. 2 (85).
34. Купрякова В. С. Зеркало как символ роскоши и тщеславия //Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры. – 2012. – №. 3.
35. Кусаева З. К. Семиотика зеркала в фольклорно-этнографической традиции осетин //Oriental Studies. – 2016. – №. 3.
36. Лакан Ж. Стадия зеркала как образующая функцию «Я» //Ж. Лакан. Семинары. – 1998. – Т. 1. – С. 253-289.
37. Левин Ю. Зеркало как потенциальный семиотический объект //Σημειωτική- Sign Systems Studies. – 1988. – Т. 22. – №. 1. – С. 6-24.
38. Лихацкая Л. Н. Зеркало как универсалия культуры //Мир науки, культуры, образования. – 2011. – №. 2.
39. Мещеряков А. Н. Книга японских символов. Книга японских обыкновений. – ЗАО «Издательство «Наталис», 2007. – С. 200-205.

- 40.Миронова В. П. Девичьи гадания как элемент досвадебной обрядности карелов //Сборник научных статей «Всероссийский конгресс фольклористов». – 2019. – Т. 4. – №. 4.
- 41.Мовна У. Матримоніальні керомантичні практики українок //Народознавчі зошити. – 2016. – №. 4. – С. 888-896.
- 42.Помінчук Т. Ворожіння: семантика, номінація та сучасний //Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Філологічні науки. – 2009. – №. 81 (3). – С. 392-397.
- 43.Приступа О. И., Стародумов Д. О., Яковлев Я. А. Окно в Бесконечность: Бронзовые зеркала раннего железного века //Томск: ГалаПресс. – 2002.
- 44.Рон М. В. Метаморфозы образа зеркала в истории культуры : дис. – СПб. : [Рос. гос. пед. ун-т им. АИ Герцена], 2004.
- 45.Савченко Л. Ворожіння як форма соціально канонізованої поведінки у фразеологічній картині світу //Мовознавчий вісник. – 2010. – №. 11. – С. 227-230.
- 46.Столлович Л. Зеркало как семиотическая, гносеологическая и аксиологическая модель //Σημειωτική-Sign Systems Studies. – 1988. – Т. 22. – №. 1. – С. 45-51.
- 47.Толстая С. М. и др. Славянская мифология. – 2002.
- 48.Толубанова О. И. ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ОБРАЗА ЗЕРКАЛА В КУЛЬТУРЕ ЯПОНИИ //Великая Наталья Николаевна–доктор исторических наук. – 2019. – С. 197.
- 49.Фиалко Е. Е. Зеркала в обрядах скифов //Боспорские исследования. – 2011. – №. 25.
- 50.Шантаев Б. А. Калмыцкие формы гаданий //Монголоведение. – 2020. – Т. 4. – С. 179-183.
- 51.Шевченко А. С. Образ зеркала в японской культуре: символика, отражение в мифологии и литературе //Филологические науки. Культура и искусство – 2019 – Том.4 – ч.1 – С.170-172.

- 52.Штомпель Л. А. ЗЕРКАЛО КАК ИНСТРУМЕНТ ПОЗНАНИЯ ВРЕМЕНИ И ЧЕЛОВЕКА //Редакционная коллегия. – 2004. – С. 148-162.

Електронні ресурси

- 53.Символ магии [электронный ресурс] //Чем опасны гадания с помощью зеркал: как провести обряд: <https://simvolmagii.ru/gadanie/zerkalo>
- 54.Pdoshka.ru [электронный ресурс] //Про гадание «Зеркальный коридор». Гадание – «зеркальный коридор»: <https://pdoshka.ru/care/pro-gadanie-zerkalnyi-koridor-gadanie---zerkalnyi-koridor/>
- 55.Небесные врата [электронный ресурс] //Гадание – зеркало мира: <https://myheavengate.com/gadaniya-onlayn/gadanie-zerkalo-mira/>